

UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE

FAKULTA HUMANITNÍCH STUDIÍ

Katedra elektronické kultury a sémiotiky

Bc. Lucie Poštolková

**Způsoby získávání tabuizovaných informací o drogách narkomany
v Československu**

Diplomová práce

Vedoucí práce: doc. PhDr. Ivan Mucha, CSc.

Praha 2013

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem předkládanou práci zpracoval/a samostatně a použil/a jen uvedené prameny a literaturu. Současně dávám svolení k tomu, aby tato práce byla zpřístupněna v příslušné knihovně UK a prostřednictvím elektronické databáze vysokoškolských kvalifikačních prací v repozitáři Univerzity Karlovy a používána ke studijním účelům v souladu s autorským právem.

Tato diplomová práce by nevznikla bez spolupráce s doléčovacím centrem SANANIM a bez grantu UK FHS Aktuální problémy současné společnosti z antropologického hlediska (v. s. 261 701, vedoucí: profesor Jan Sokol – 2011).

V Praze dne 4. ledna 2013.

Lucie Poštolková

Poděkování

Na tomto místě bych ráda poděkovala svému vedoucímu práce panu doc. PhDr. Ivanu Muchovi, CSc. za pomoc a cenné rady, které mi při psaní ochotně poskytoval. Za podporu a povzbuzování Mgr. Marcelovi Tomáškoví, Mgr. Haně Pelikánové, Bc. Lucii Černé a Mgr. Janu Kašparovi.

OBSAH

Abstrakt	3
I. ÚVOD	4
1.1. Výzkumné cíle a otázky	4
II. TEORETICKÁ ČÁST	6
2.1. Co jsou informace a jak funguje propaganda.....	6
2.2. Společnost založená na komunikaci: systémová teorie a sociální kapitál.....	11
2.2.1. Kolektivní paměť, zapomínání a historie.....	11
2.2.2. Systémová teorie.....	14
2.2.3. Sociální kapitál	18
III. EMPIRICKÁ ČÁST	24
3.1. Deník výzkumu	24
3.2. Metodologie	28
3.2.1. Výběr metody výzkumu.....	28
3.2.2. Zakotvená teorie	29
3.2.3. Program Atlas-TI	33
3.2.4. Výběr a sběr dat	34
3.3. Analýza rozhovorů s narkomany	36
3.3.1. První zkušenost s drogou	36
3.3.2. Místa, kde se narkomani setkávali	40
3.3.3. Dostupná tištěná média	43
3.3.4. Dostupné filmy v Československu	47
3.3.5. Mezilidský internet	48
3.3.6. Tabuizace drog.....	50
3.3.7. Informační kanály	55
3.3.8. Drogová subkultura z pohledu Niklase Luhmanna jako sociální systém	57
3.3.9. Paradigmatický model	59

3.3.10. Sociální kapitál	60
IV. ZÁVĚR.....	63
Literatura	65
Internetové zdroje.....	67
Příloha číslo 1. Oslovovací dopis	68
Příloha číslo 2. Souhlas se zpracováním osobních dat.....	69
Příloha číslo 3. První verze otázek – pilotní výzkum.....	71
Příloha číslo 4. Otázky druhá verze	73
Příloha číslo 5. Grafické mapy z programu Atlas-ti.....	75

Abstrakt

Předkládaná diplomová práce se zabývá přenosem informací o tvrdých drogách, které byly zamlčovány společenským systémem v 70. a 80. letech 20. století z pohledů uživatelů drog. Zaměřujeme se na problematiku informačních zdrojů a kanálů prostřednictvím sociálního systému a systémové teorie Niklase Luhmanna. Pomocí zakotvené teorie analyzujeme informační prostředí, které ovlivňovalo drogovou subkulturu. Zdrojem dat je 35 rozhovorů s pamětníky, kteří aktivně užívali tvrdé drogy před rokem 1989. Cílem diplomové práce je ucelený pohled na fungování drogové subkultury, přenos tabuizovaných informací ve společnosti 70. a 80. let. 20. století pomocí teorie sociálního kapitálu a sociálních systémů.

This thesis deals with the transmission of information about hard drugs which were concealed by social system in the 70th and 80th of 20th century from perspectives of drug users. We focus on the problematics of informational sources and channels by means of the social system and the systems theory of Niklas Luhmann. We analyse, by using grounded theory, information environment which influenced the drug subculture. The data sources consist of 35 interviews with addicts who were actively taking hard drugs before 1989. The aim of this thesis is a comprehensive look at the functioning of the drug subculture, transmission of taboo information in society 70th and 80th of 20th century by the theory of social capital and social systems.

Klíčová slova

Sociální kapitál, sociální systémy, zakotvená teorie, drogová subkultura, drogy, 70. a 80. léta 20. století, Niklas Luhmann, Atlas-ti, přenos informace

I. ÚVOD

V diplomové práci zjišťujeme, jaké informační přístupy k drogové problematice měli lidé v 70. a 80. letech 20. století v Československu.¹ Zajímá nás, jak se lidé dostávali k utajovaným informacím v období, kdy média, umělecká hudební a divadelní představení podléhala přísné cenzuře socialistického státu. Společnost byla řízena socialistickým systémem, který většinu informací cenzuroval a některé ideologizoval. Existence tvrdých drog se dlouho zamlčovala, a pokud se o nich média zmínila, pak jen v kontextu se „špatným kapitalistickým západem“. Zpočátku se jeví informace o tvrdých drogách jako nedostupné. Když se ptáme starší generace – rodičů, prarodičů a známých - nepřipouštějí zneužívání tvrdých drog ve větším měřítku v Československu. Přesto máme možnost podívat se na podobu drogové subkultury skrze pamětníky, které se podařilo získat pro osobní rozhovory, v nichž otevřeně popisují své vzpomínky pod podmínkou anonymity. Jak vypadal přenos informací v době, kdy nebyl k dispozici internet? Hranice byly střeženy, převoz věcí pečlivě hlídán. Nebyl dostatek odborných a zároveň aktuálních knih, které by mohly rozšiřovat vědomosti vyvíjejících oborů. Lékaři, kteří přišli do styku s uživateli drog, měli zákaz veřejně mluvit o tvrdých drogách.

1.1. Výzkumné cíle a otázky

Fascinuje nás skutečnost, že existovala poměrně početná skupina osob, jež se dostala k informacím o drogách. Nožina uvádí reálný počet uživatelů drog² mezi 25 až 30 000, z toho bylo evidovaných v druhé polovině 80. let jen 5000.³ Vzhledem k tomu, že bylo Československo poměrně izolováno, drogy se u nás vyráběly podomácku, k čemuž bylo nutné znát přesný postup výroby. Z rozhovorů také vyplývá, že existovaly skupiny osob, jež problematiku tvrdých drog neznaly a nepřipouštěly ji. Uživatelé drog trpěli neinformovaností tím, že se neměli ve společnosti na koho obrátit, s kým se poradit a nikdo je nevaroval před možnými zdravotními komplikacemi a nemocemi. Pokud by bylo o způsobech snižování

---

¹ Přesný název státu v období 70. a 80. letech 20. století byl Československá socialistická republika. Ve své práci budu používat kratší pracovní název Československá republika (Československo).

² Uživatelé drog jsou v archivech StB označováni pojmem toxikoman, my budeme používat pojem narkoman, protože se ponořujeme do dané problematiky z pohledu aktérů. Primárním zdrojem jsou pro nás nasbírané rozhovory, tedy popis problematiky vycházející z pohledu uživatelů drog daného společenství a jejich chápání. Problematika závislosti se označuje také jako nealkoholová toxikomanie.

³ NOŽINA, Miroslav. *Svět drog v Čechách*. Praha: KLP-Koniasch Latin Press, 1997. ISBN 80-85917-36-X, s. 230

rizik informováno více lidí, tak by drogy brali bez tak drastických následků jako v 70. a 80. letech. 20. století.

Uživatelé drog se podporovali a spolupracovali, museli se také adaptovat na kontrolovaný, sledovaný, společenský systém, jenž měl různá tabu. Schopnost vytvořit subkulturu, založenou na vzájemné důvěře a směně, nás zavádí k Luhmannově teorii sociálních systémů, jež se zakládá na společenské komunikaci, variaci, nahodilosti a evoluci, které se projevují také v drogové subkultuře. V rámci subkultury lze sledovat také sociální sítě, struktury, jež směřovaly k hmotnému i nehmotnému přínosu jedince a posléze i celé skupině. Tento pohled nám pomůže zkoumat sociální kapitál.

Cílem diplomové práce je pohled na přenos tabuizovaných informací o tvrdých drogách ve společnosti 70. a 80. let. 20. století pomocí teorie sociálního kapitálu a sociálních systémů z pohledu pamětníků drogové subkultury.

II. TEORETICKÁ ČÁST

2.1. Co jsou informace a jak funguje propaganda

Pro lepší vhled a pochopení souvislostí společnosti v 70. a 80. letech 20. století nám pomůže krátce se zastavit u pojmů, které jsou pro danou dobu charakteristické. Současné mládeži a dětem přijde relativně otevřený přístup k informacím již samozřejmostí, lehce se pohybují na internetu a média přináší zpravodajství z celého světa. Socialistický režim v Československu si plně uvědomoval informační moc, zvláště sílu médií, proto režim *informace* do jisté míry cenzuroval, využíval *propagandy* a *ideologie*. Některé informace tabuizoval, či směřoval jejich zájem jinam. Skutečnost, že byl ve společnosti nedostatek informací o tvrdých drogách, byl následkem cenzury, ideologie a také proto, že prostředí drog patří podle Nožiny do neznámé „šedé“ zóny. Jedná se o protispolečenský jev, který má tendenci utajovat sám sebe (viz. spirála mlčení).⁴

Pojem informace pochází z latinského *informare* a česky lze přeložit jako: uvádět ve tvar, formovat, tvořit, vytvářet představu či pojem. Cejpek uvádí, že *informatio* lze přeložit jako obrys, představu či pojem. Informace má hodně významů, Cejpek zmiňuje například tyto: „1. Informace jako psychofyziologický jev a proces v lidském vědomí; 2. Početní míra odstranění neuspořádanosti (entropie), míra organizace systému; 3. Ve smyslu potencionální informace: informace znakově zaznamenané na hmotných nosičích apod.; 4. Výraz různorodosti v objektech a procesech živé, popřípadě neživé přírody.“⁵ Dále si všimá také zpracování informací, především jak vnímáme zprávu, což závisí na tom, jaké jsou naše dosavadní individuální, skupinové či rodové znalosti a zkušenosti. „Informace nemá hodnotu, je hodnotově neutrální. Hodnotu ji přisuzuje teprve člověk v procesu poznávání.“⁶

Mleziva obecně definoval informaci „v rámci interakce dvou nebo více subjektů. Předpokladem přenosu informace je, že na jedné straně je producent (přivodce), na druhé straně konzument (příjemce) informace.“⁷ Dále Mleziva připomíná, že vzniklá informace, která není předaná, není de facto úplná. Označuje tuto verzi jako fakultativní. Další významnou kategorizací je třídění informací. Obecně je informace definována (vymezena)

---

⁴NOŽINA, ref. 3, s. 230

⁵CEJPEK, Jiří. *Informace, komunikace a myšlení: úvod do informační vědy*. 2., přeprac. vyd. Praha: Karolinum, 2005. ISBN 80-246-1037-X, s. 14.

⁶CEJPEK, ref. 5, s. 23

⁷MLEZIVA, Emil. *Diktatura informací: jak s námi informace manipulují*. 1. vyd. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2004. ISBN 80-86898-12-1, s. 16

jako zpráva, sdělení, poučení, podání aj.⁸ Jandourek uvádí, že procesem předávání informací je komunikace, jež může vznikat mezi lidmi nebo dynamickými systémy a subsystémy, kde sdělení adresanta putuje k adresátovi.⁹ Jandourek definuje diskurz jako *“postupování od jednoho logického argumentu k následujícímu pomocí pojmového (diskursivního) myšlení.”*¹⁰ Autor dále popisuje diskurz na základě poznatků Foucaulta a definuje jej jako *„specificky uspořádané celky, výpovědi, kterými Foucault nemyslí ani deskriptivní výpovědi, ani gramatickou větu nebo řečový akt. Diskurz je typický pro určitou kulturní epochu, nemá jen jednoho autora a jednotliví uživatelé nejsou důležití, protože jsou jen „uživateli.“*¹¹

Jak připomíná Cejpek, člověk je ve své podstatě tvor společenský a sociální komunikační procesy jsou podmínkou a předpokladem existence jakéhokoliv lidského společenství. Podle Cejpeka se staré a nové komunikační prostředky vzájemně obohacují, ale základem v současné komunikaci zůstává řečová a mimo řečová přímá komunikace, která je přirozeně klíčovým základem pro mezilidské vztahy a sociální komunikaci.¹² Komunikace lidově řečeno tváří v tvář, je důležitá také pro soubor našich respondentů, pro které bylo jedním z hlavních zdrojů předávání zkušeností prostřednictvím vyprávění.

Podle Mlezivy se lidé přesvědčovali a působili na sebe odpradáвна. Kompletní disciplína s teorií, metodologií a praxí vznikla až v minulém století. Zaměřuje se na metody přesvědčování, postupy persuaše lze shrnout do souboru pravidel a zásad, které jsou zakotveny a testovány v sociální psychologii.¹³

Mezi hlavní odvětví pro ovlivňování společnosti patří propaganda a ideologie, které se využíval totalitní režim v Československu. Mleziva spojuje propagandu právě se společenskými institucemi – politickými i zájmovými. Ačkoliv jde o obecně známé principy, lidé je často podceňují, následně dochází k nečekaným zvrátům, které lze sledovat v historii lidstva. Funguje v rámci organizovaného systému, který je spojen s politickou mocí.¹⁴

„Propaganda má za cíl dlouhodobým, soustavným působením ovládnout myšlení i jednání lidí prostředky, které jsou posvěceny účelem. V porovnání s méně náročnými záměrnými informacemi jí nestačí ovlivnit člověka, ale chce jej získat celého v jeho

---

⁸ MLEZIVA, ref. 7, s. 16

⁹ JANDOUREK, Jan. *Sociologický slovník*. Vyd. 2. Praha: Portál, 2007. ISBN 978-80-7367-269-0. s. 126

¹⁰ JANDOUREK, ref. 9, s. 64

¹¹ JANDOUREK, ref. 9, s. 64

¹² CEJPEK, ref. 5, s. 71

¹³ MLEZIVA, ref. 7, s. 71

¹⁴ MLEZIVA, ref. 7, s. 104

rozhodování a konání. Tento cíl je charakteristický zvláště pro ideologickou a politickou propagandu: ve srovnání s reklamou, která chce mít jen ekonomický prospěch ze svého působení, propaganda chce plně ovládnout člověka, podřídit si ho, a tím i usměrnit jeho svobodu myšlení i jednání.¹⁵ Podle Mlezivy se propaganda vyznačuje těmito znaky: „1. Vazba na ideologii. Propaganda kopíruje ideologii režimu, který podporuje, používá i stejných nebo podobných vyjadřovacích prostředků. 2. Jednoduchost a srozumitelnost ve vyjadřování. Nepoužívá diskusi a abstraktní důkazy. 3. Omezuje se na nevelký počet základních údajů. 4. Podle potřeby operuje i se skutečnostmi, které nelze ověřit. 5. Její tvrzení jsou apodiktická, nepochybná. 6. Z informací vybírá jen ty, které jsou s ní ve shodě. 7. Fakta využívá jako východí k tendenčně usměrněnému výkladu a hodnocení. 8. Častým prostředkem dokazování jsou argumenty zvolené podle potřeby. 9. Tenduje k vyhraněnému hodnocení: zlý, špatný, nemorální – poctivý, schopný, čestný. 10. Na všechny otázky má jednoznačnou odpověď. Pochyby, rozpory, domněnky se nepřipouští. 11. Využívá emocií – kladných i záporných - více než rozumových argumentů. 12. Vůči druhé straně - svým nepřátelům projevuje netoleranci, nesmiřitelnost, útočnost a přitom používá promluvy, diskreditaci, osočování či ironizování. 13. K ovlivnění využívá sugestivních formulací. 14. K fixaci určitého přesvědčení je opakuje vícekrát v různých intervalech. 15. Sdělení (obsah informace) podřizuje záměru.“¹⁶

Propaganda efektivně zneužívá osobní kontakty, v rámci masového přesvědčení pak často svolává lidi na různá shromažďování, mítinky, tábory lidu apod. Součástí ovlivňování je neosobní komunikace v rámci hromadných sdělovacích prostředků v časopisech a literatuře.¹⁷ „Propaganda samozřejmě sleduje určitý záměr, ale tento záměr musí být tak chytře a mistrně skryt, aby ten, kdo má být tím záměrem naplněn, si toho ani nevšiml,“ cituje Mleziva říšského ministra propagandy v Německu Josepha Goebbelse.¹⁸ Propaganda je tak adresovaná celé populaci a prezentována tak, aby byla přístupná a pochopitelná všem, tedy i prostým lidem, kteří podléhají víc emocím a sugestivním heslům než logickým argumentům. Stejně tak můžeme sledovat vliv propagandy v bývalém Československu, kdy se s informacemi cíleně manipulovalo, a některé byly zamlčovány.

Cejpek z hlediska sociální komunikace vidí snahu totalitních režimů o převahu vertikální komunikace, která je typická pro centralizovanou moc („příkazy shora a hlášení –

---

¹⁵ MLEZIVA, ref. 7, s. 106

¹⁶ MLEZIVA, ref. 7, s. 107

¹⁷ MLEZIVA, ref. 7, s. 107

¹⁸ MLEZIVA, ref. 7, s. 108

často velmi zkreslené – zdola“). Snažili se omezit horizontální komunikaci („sdružování a komunikace občanů pomocí takových technických prostředků, jako jsou telefony, faxy apod.“). Cejpek tvrdí, že mocenské orgány totalitních režimů protěžovaly a rozšiřovaly především telefonizaci a další komunikační prostředky, které zůstávaly pod kontrolou mocenských struktur.¹⁹ K přiblížení situace totalitního režimu v Československu Cejpek připomíná, že byly přísně střeženy kopírovací zařízení i v těch nejmenších organizacích např. tím, že tato zařízení musela být na noc zapečetěna a existovala přísná evidence těchto zařízení. Nesměl je vlastnit jednotlivec.²⁰

Když nahlédneme do minulosti, jedním z kroků, kdy se Československo ideově napojilo na Sovětský svaz, bylo podepsání Košického vládního programu. Bystrov tento krok spojuje se snahou zmírnit následky jevů a dějů v tehdejší Evropě, která se názorově viděla v totalitním Německu. Podpisem Košického vládního programu 5. dubna 1945 jsme začali sdílet oficiálně zahraničněpolitické, ekonomické a zejména ideové cíle Sovětského svazu.²¹

„Pozdější komunistický publicista označil Košický vládní program za „vynikající dílo obsahující nesmrtelné marxisticko-leninské učení, mezinárodně platnou strategii a taktiku leninismu; byla to jeho tvůrčí podoba, realizovaná ve zvláštních, konkrétních podmínkách naší historické, národní a společenské situace“. Novořeč se slovy „uskutečňující vůli lidu“, „spjatá s lidem“, „těšící se důvěře lidu“, „reakční, antidemokratické a kapitulantské tendence“, „výchova a uvědomění“, „antidemokratických a protilidových živlů“, „nový pořádek“, „nejširší lidové vrstvy“. „Nepřátelé lidu“, „cizopanské panstvo“, „lidu a národu“, „odstranění všeho antisovětského“ nebo „v duchu pokrokovém, lidovém“ sice mohla někomu na první pohled připadat jen jako obvyklé komunistické propagandistické fráze, ale jejich nabubřelost nemohla zakrýt zjevně imperativní tón a neskryvanou hrozbu, že alternativní nebo odlišné principy pojmání světa kolem nás nebudou dále trpěny.“²²

Třeštík také sleduje historické souvislosti. Podle něj marxismus v leninsko-stalinské variantě, navazuje na byrokratický absolutismus „byzantského typu“, který se neshodoval s našimi tradicemi a reálně ani nefungoval. Třeštík viní jednak moc politického systému, která

---

¹⁹ CEJPEK, ref. 5, s. 111

²⁰ CEJPEK, ref. 5, s. 111

²¹ BYSTROV, Vladimír. *Svobodná nesvoboda: některé příklady postupující komunizace a sovětizace mediální krajiny v Československu a snah komunistů umlčet český nekomunistický a církevní tisk v letech 1945-1948.*

Praha: Vyšší odborná škola publicistiky, 2006. Studie; 1. sv. ISBN 80-903757-0-7, s. 9

²² BYSTROV, ref. 21, s. 10

nás k tomuto kroku nutila, za druhé vše probíhalo se souhlasem většinové společnosti. Právě v této části je viníkem ideologie, která ovládla masy.²³

První zmínka o ideologii pochází z pera Antine Destutt de Tracy, který vydal v Paříži v letech 1801 až 1815 pětisvazkové dílo *Prvky ideologie* (Eléments d'idéologie) o idejích v gramatice, logice, ekonomii apod. Podle Kroupy s negativní konotací jako první přichází Napoleon Bonaparte.²⁴ Dnešní obsah slova vychází od Karla Marxe a Bedřicha Engelse. V rámci historického vývoje lze podle Šaradína definovat ideologii negativně, pozitivně i neutrálně. Kroupa cituje Ludvíka Feuerbacha, který vystihl jádro ideologie: „*proces, který koná tzv. myslitel sice s vědomím, avšak s vědomím falešným. Skutečné hybné síly, které jej uvádějí do pohybu, mu zůstávají neznámy, jinak by to nebyl ideologický proces.*“²⁵ Pojem ideologie definuje Jandourek jako „*uzavřený systém přesvědčení a pojmů, který ve společnosti slouží k prosazování a ospravedlňování mocenských zájmů.*“²⁶ Podle něj se v ideologii sbíhá systém přesvědčení a představ, které vytváří smysl sociální skutečností do podoby, ve které by se shodovaly mocenské poměry. Jandourek upozorňuje na skutečnost, že ideologii chybí adekvátní argumenty, jež někdy přímo znemožňuje klást.²⁷ Lidé se tak v Československu mohli cítit lapeni v ideologické pastí.

Šaradín cituje Heywooda, který popisuje tři hlavní proudy ideologie, se kterými se setkáváme dodnes. Podle Šaradína jsou výsledkem reakce na osvícenství. Hlavní ideologie se podle Heywooda vyvinuly jako protichůdné reakce na proces modernizace. „*Liberálové například podporovali rozvoj průmyslového kapitalismu, socialisté tvrdili, že kapitalismus je pouze další třídní společností založenou na nespravedlnosti a konzervativci se snažili obhajovat a udržet tradiční společenský řád.*“²⁸ Šaradín vidí v dynamickém a aktivním přístupu důvod proč kapitalismus, socialismus a liberalismus přežili jako ideologie. Pomocí ideové systematizace mají širší záběr, sledují cíle, ideály a nabízí řešení pro palčivá témata společensko-politické problematiky, a také kritiku konkurenčních ideologií.²⁹

---

²³ TŘEŠTÍK, Dušan. *Myslitel dějiny*. Vyd. 1. Praha: Paseka, 1999. ISBN 80-7185-229-5, s. 30

²⁴ KROUPA, Daniel. *Ideologie a filosofie* [online][Olomouc: Univerzita Karlova] Disertační práce na katedře filosofie. Vedoucí disertační práce Prof. PhDr. Ivan Blecha, CSc. [2008] [vid. 15. května 2012]. Dostupné z: www.kfil.upol.cz/doc/pgs/kroupa-dis-filosofie_a_ideologie.doc, s. 28

²⁵ KROUPA, ref. 24, s. 45

²⁶ JANDOUREK, ref. 9, s. 105

²⁷ JANDOUREK, ref. 9, s. 105

²⁸ ŠARADÍN, Pavel. *Historické proměny pojmu ideologie*. 1. vyd. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2001. Politologická řada; č. 12. ISBN 80-85959-94-1, s. 16

²⁹ ŠARADÍN, ref. 28, s. 19

Fungování politického, společenského a mediálního života v Československu v 70. a 80. letech ovlivňovala právě socialistická ideologie s důrazem na hospodářský růst a doznívající budovatelské rysy. Kroupa reflektuje také odraz ideologie v českém jazyce, do kterého se promítly ideologické kliše a některé skutečnosti již ani neumíme uchopit. Například dochází k záměně deskriptivních výrazů za normativní („lid, národ, dělnická třída, kapitalismus, odpovídají ještě nějaké konkrétní skutečnosti anebo míní spíše to, čím by skutečnost teprve měla být“).³⁰

Závěrem lze říci, že informace mohou být užitečné, ale lehce se dají zneužít podle toho, jakou ji dává člověk v procesu poznávání a dalšímu předávání. Komunikace vzniká nejen mezi lidmi, ale i mezi systémy – skupinami. Zde narážíme na komunikující skupinu drogové subkultury, ve které probíhal přenos informací v určitém diskurzu. V Československu byla moc centralizovaná, jež podporovala vertikální komunikaci. Mezi její hlavní nástroje patřila propaganda a ideologie.

2.2. Společnost založená na komunikaci: systémová teorie a sociální kapitál

2.2.1. Kolektivní paměť, zapomínání a historie

Při zpracovávání rozhovorů osob, které vzpomínají na dobu vzdálenou 20 až 40 let zpátky, se zastavíme u uchovávání paměti. Musíme brát v úvahu, že se nikdy nedozvíme celou pravdu, nikdo nám nepopíše kompletně celou skutečnost ze všech úhlů. Kromě zapomínání, vyrovnávání se s minulostí a vytváření osobního obrazu lidé také ovlivňují kolektivní vzpomínání. Kromě klasické historie se tak dostáváme k osobním „malým historiím“, vlastním pravdám, které nesou hodnoty, postřehy, ale i odlišný pohled, než jaký známe z knih, filmů a archivů StB. Jde o syrovější pohled, respondenti se nebáli anonymně vyprávět i o kriminálních činech. Nechybí ani vtipné historky ze života narkomanů.

Podle Třeštíka jsou všechny pravdy pluralitní stejně jako hodnoty, neexistuje univerzální pravda. Nejedná se podle něj o lhovost, popírá také, že „každý má svou pravdu.“ Tvrdí, že si rozhoduje jedinec sám o pravdivosti pravdy. Vychází z Foucaulta, který došel analýzou k tomu, že „Pravda a Moc jsou rodné sestry. Pravda vědy nespočívá – oproti zdání – v její shodě se skutečností, ale s tím, že jí byl přidán monopol, ne na pravdu

---

³⁰ KROUPA, ref. 24, s. 28

*samotnou, ale na přístup k ní.*³¹ Z toho podle Třeštíka plyne, že pravda není logická, ale sociologická. Totalitní moc spočívala na totálním zatarasení cesty k pravdě.³²

Třeštík shrnuje přítomnost tím, že lidé nežijí skutečností, ale skutečnost si sami vytváříme v sobě. Záleží na nás, jak si naše vědomí vybuduje vidění světa.³³ „*Musíme se asi smířit s tím, že do minulosti, stejně jako do našeho lidského údělu, nevložil žádný tvůrce smysl, a budeme-li ho tam hledat, najdeme jen svou nostalgii po něčem, co by nás odůvodnilo. Na druhé straně ovšem tím, že vyprávíme pravdivé příběhy o dějinách, vkládáme do nich smysl, ten, který je dán strukturou příběhu, nenacházíme ho, protože v tom, o čem vyprávíme, není, konstruujeme ho. Každý příběh je proto automaticky „osmyslením“ ...*“³⁴

Třeštík odděluje od historie vytvořené historiky „*historii v hlavách lidí*“ (druhá historie), která má vlastní strukturu, chápání času, způsob vytváření a tradování, ale hlavně zaměření na cíl. Podle Třeštíka se historikové snaží dějiny pochopit, ale druhá historie chce dějiny uchopit, přivlastnit si je v emocionální rovině, učinit je svými.³⁵ Právě jedním ze smyslů diplomové práce je, pokusit se nahlédnout na skutečnost viděnou tehdejšími narkomany – hledání „skutečnosti“ z jejich úhlu pohledu – o tzv. druhou historii.

Třeštík přináší také různé pohledy na výpovědi, uchopování minulosti: Michel Foucault mluví o epistémé, což „*je řád, který nadáváme světu, abychom ho mohli nějak myslet, ...umožňuje nám mluvit a pohybovat se v uspořádaném světě.*“³⁶ V podstatě ukazuje na řád, který stojí na našem jazyku. Druhý myslitel, který ovlivnil Třeštíka, je Saussure, pro kterého je jazyk formou. Doslova neukazuje na nic, ale strukturuje, vytváří difference. Podle Sussureho jazyk vytváří tím, že rozlišuje.³⁷

Naproti jednotné historii zbavené jakéhokoliv specifického zřetele, do které historikové zapisují různá data, staví Šubrt Halbwachsovu kolektivní paměť. Tu specifikoval jako souvislý proud myšlení, který je stále živý. Z minulosti přežívá, to co přetrvává ve vědomí skupiny, která ji udržuje.³⁸ Podle Šubrtu má právě skupinová paměť tendenci zdůrazňovat vlastní jinakost v rámci okolí. „*Kolektivní paměť představuje kolektivitu viděnou zevnitř.*

---

³¹ TŘEŠTÍK, ref. 23, s. 25

³² TŘEŠTÍK, ref. 23, s. 26

³³ TŘEŠTÍK, ref. 23, s. 66

³⁴ TŘEŠTÍK, ref. 23, s. 87

³⁵ TŘEŠTÍK, ref. 23, s. 34

³⁶ TŘEŠTÍK, ref. 23, s. 60

³⁷ TŘEŠTÍK, ref. 23, s. 62

³⁸ ŠUBRT, Jiří. *Kolektivní paměť: Na okraj jedné legendy* [online]. Sociologický ústav AV ČR, v.v.i., Praha, 2011, Vol. 47 (No. 2: 395-406) [cit. 11. března 2012]. Dostupné z: http://sreview.soc.cas.cz/uploads/c938201b985d560a55be14a8e1cc952fee375142_Subrtsoccas2011-2.pdf, s. 401

*Skupina tenduje k tomu, vytěsnit z obrazu své minulosti změnu, vnímat své trvání jako neměnné. V sebereflexivním pohledu zdůrazňuje paměť skupiny podobnost a kontinuitu. Proto v ní neexistují jasné dělicí čáry, jakými se vyznačuje historie, nýbrž pouze nepravidelné a neurčité hranice.*³⁹ O kolektivní paměť se opírá individuální paměť, která se váže ke konkrétnímu jedinci. Lidská paměť podle Halbwachse existuje jen díky kolektivní paměti, což vysvětluje tím, že individuum získává paměť až během socializace.⁴⁰ Podle Šubrtů každá individuální paměť přistupuje ke kolektivní paměti osobitě, v závislosti na pozici jedince ve skupině.⁴¹

Neoddělitelnou součástí vzpomínek a paměti je také mlčení. Šubrt popisuje vliv skupiny na jednotlivce z pohledu badatelky E. Noelleové-Neumannové, která přichází s konceptem spirály mlčení. *„Existuje určitý názor, který není veřejně vyslovován, a protože lidé, kteří jej zastávají, vidí, že nejde o názor, který by bylo vhodné veřejně vyslovovat (neboť není na veřejnosti nijak oceňován), raději mlčí. Názor se oslabuje, mlčení se šíří, spirála mlčení se roztáčí. Tento jev má samozřejmě i druhou stránku: Roste síla názoru, který je vyslovován veřejně.*“⁴² Spirála mlčení je tak podle Noelleové produktem veřejného mínění.⁴³ Šubrt dále odůvodňuje vznik mlčení podle Noellové tím, že veřejné mínění vytváří na jedince nátlak a hrozbu, výsledkem je strach z izolace.⁴⁴ Pro Šubrtů má veřejné mínění autoregulační funkci, usměrňuje jednání členů skupiny i proti jejich vůli. Podle Noelleové má veřejné mínění dva zdroje: *přímé pozorování světa a druhým je obraz světa zprostředkovaný masmédií.*⁴⁵ Dotýkáme se takto tématu, proč někteří odmítli vyprávět o své minulosti a také, proč se respondentům těžko vracelo ve vzpomínkách.

Respondenti nám zpřístupňují jejich individuální paměť, kterou z části tvoří kolektivní paměť – společné vzpomínky drogové subkultury. Přesto musíme připomenout, že se jako kolektiv většinou už řadu let nestýkají, proto si společnou minulost příliš nepřipomínají. Za prvé se projevuje spirála mlčení, jež v současné chvíli nedovoluje pamětníkům mluvit o své minulosti před současnou společností. A za druhé, mluvení o závislosti by jim mohlo připomenout jejich těžké chvíle a mohli by dostat na návykové látky chuť, proto se vzpomínání vyhýbají.

---

³⁹ŠUBRT, ref. 38, s. 401

⁴⁰ŠUBRT, ref. 38, s. 400

⁴¹ŠUBRT, ref. 38, s. 401

⁴² ŠUBRT, Jiří a kol. *Kapitoly ze sociologie veřejného mínění: teorie a výzkum*. 1. vyd. Praha: Karolinum, 1998. ISBN 80-7184-522-1, s. 37

⁴³ŠUBRT, ref. 42, s. 37

⁴⁴ŠUBRT, ref. 42, s. 38

⁴⁵ŠUBRT, ref. 42, s. 40

Respondenti vypráví osobní malou historii, ale pohybují se často ve společných příbězích. Lze zde pozorovat kolektivní myšlení skupiny, upozorňování na stejné momenty, pravidla, normy, starosti a příběhy. Zdůrazňují takto svou jinakost oproti společnosti, lze takto odlišit prostředí a autopoietický systém, se kterým operuje Niklas Luhmann.

Řada narkomanů nám také odmítla poskytnout rozhovor o své minulosti, což může mít hned několik důvodů. Noelleová-Neumannová používá termín spirála mlčení, do které se mohli pamětníci dostat. Neradi otevírají svou minulost s drogovým a zároveň kriminálním pozadím, možná se za ní stydí. Začali nový život a chtějí si udržet společenskou prestiž a jakousi „nevinost.“ Někteří pamětníci se přiznali při rozhovorech, že dostali na drogu znovu chuť, proto o drogách moc nemluví.

2.2.2. Systémová teorie

K uchopení drogové subkultury a zasazení do kontextu celé společnosti, lze využít Luhmannovy systémové teorie, která pracuje se systémy a prostředím, jež se váže na komunikaci ve společnosti. Jedná se o jiné uchopení, ze kterého můžeme vystoupit ze stínu a zkoumat celou subkulturu, hledat spojitosti a vzorec jednání skupiny. První výhodou tohoto přístupu je pozorování reakcí na prostředí vůči prostředí a popis tohoto procesu. Luhmannův systém podobně jako drogová subkultura naráží a reaguje na své prostředí – celou společnost. Za druhé je to pozorování samotného vývoje subkultury jako autopoietického systému. Mezi hlavní Luhmannovy nástroje, se kterými budeme pracovat je komplexita, autopoietický systém, prostředí/systém, evoluce, smysl a kontingence.

Luhmannova teorie vychází ze soudobé informační společnosti. V moderní době stále roste množství informací, které podle Muchy umocňuje vědomí složitosti světa. Uvádí také, že nadměrná informovanost, doslova přesycenost, může vést k apatii a rezignaci na přijímání dalších přebytečných informací.⁴⁶ Společnosti by podle Šubrta pomohlo obecnější a méně ostré určení hranic, než je přítomnost nebo členství. Kromě faktické komunikace zahrnuje společnost i komunikaci možnou, což Šubrt dále zasazuje do Luhmannovy teorie, kde se „*vymezuje společnost také jako obsáhlý systém všech možných komunikací, resp. jako obsáhlý*

---

⁴⁶BYSTRICKÝ, Jiří a MUCHA, Ivan. *Simulace, systémy a kontingence*. Pelhřimov: Vydavatelství 999, 2002. Kapitola 2. s. 101-199, ISBN 80-86391-07-8, s. 101

*sociální systém všech komunikativně navzájem dosažitelných jednání, jejíž hranice jsou hranice možné a smysluplné komunikace.*⁴⁷

Luhmannova systémová teorie mluví o světě, který dělí na systém a okolí. V jejím pojetí je svět to, co formuje systém a také to, co obklopuje okolí systému. Jednoduše okolí je to, co není systém. Oproti prostředí jsou systémy jednodušší, protože okolí má potenciál neohrazených možností. Proto považuje Luhmann prostředí za komplexnější – složitější. Systémy se ke světu váží skrze strukturu, bez něj by nemohly existovat. *„Základním problémem, který musí řešit každý systém, je to, jak zajistit vlastní existenci propojením mezi vlastními elementy a mezi těmito elementy a okolím. Vymezování se vůči okolí, tzn. Uchování hranic systému, je založeno na jednání, které reprodukuje vlastní systémovou identitu.*“⁴⁸ Funkce vytváření systémů probíhají samovolně, každý umožňuje shlédnout jen část z celku světa systémů. Systémy odkazují k sobě navzájem tak, že každý z nich tvoří okolí ostatních systémů, ve kterých se jiným způsobem představují, a znázorňují jiné části celku světa.⁴⁹ Mucha připomíná, že systémové teorie neinterpretují, ale pouze popisují procesy probíhající v různých regionech světa.⁵⁰

Luhmann operuje s pojmem komplexita, který Jandourek vysvětluje jako *„celistvost, úplnost a jednotu uskutečněnou mezi prvky nějakého systému.*“⁵¹ Ke komplexitě dochází podle Luhmanna v okamžiku, kdy v systému nebo jeho okolí nelze udržet vzájemné vztahy.⁵² *„Vztah všech prvků se všemi není v žádném reálném netriviálním systému a prostředí uskutečnitelný, takže jsou systémy nuceny provádět selekci a vytvářet dílčí komplexní systém.*“⁵³

Pojem komplexita vysvětluje Mucha pomocí vymezení systému a okolí, kde systém vyvstává v rámci určitého vzorce. Redukuje se z okolí, které je ze své podstaty komplexnější - složitější. Procesem zjednodušování, čili diferenciací, se odděluje systém z okolí – v Luhmannově teorii je toto označováno jako redukce komplexity. V jeho pojetí si připomeňme, že komplexita zahrnuje také kromě fakticky uskutečnitelného také rovinu možného. Redukci komplexity považuje Luhmann za základní strategii života, zvládnání a

---

⁴⁷ŠUBRT, Jiří, BALON, Jan. *Soudobá sociologická teorie*. Vyd. 1. Praha: Grada, 2010. Sociologie. ISBN 978-80-247-2457-7, s. 156

⁴⁸ ŠUBRT, BALON, ref. 38, s. 156

⁴⁹BYSTRICKÝ, MUCHA, ref. 46, s. 106

⁵⁰BYSTRICKÝ, MUCHA, ref. 46, s. 103

⁵¹ JANDOUREK, ref. 9, s. 125

⁵² LUHMANN, Niklas in JANDOUREK, ref. 9, s. 126

⁵³JANDOUREK, ref. 9, s. 126

řešení úkolů. Mucha připomíná, že následkem idey komplexity přijímáme paradoxní názory o poznatelnosti i nepoznatelnosti světa, což zahrnuje i virtuální realitu. Podle Muchy se takto propojuje vize reálného a virtuálního.⁵⁴

Problematiku systémové teorie pak Luhmann zpracovává ve třech rovinách, v rovině teorie systému, evoluční teorie a komunikační teorie (Šubrt s Balonem doplňují, že někdy pracuje se čtvrtou oblastí: teorií smyslu a sebereferece). Tyto roviny se vzájemně prolínají a překrývají, vysvětluje Šubrt a Balon.⁵⁵ V Luhmannově teorii systému je společnost zkoumána jako systém, který se odlišuje a vymezuje od svého prostředí a je seskupením určitých elementů a relací mezi nimi. Evoluční teorie se zabývá procesy, které vytváří společenský vývoj: *variace, selekce a stabilizace (destabilizace)*. V rovině teorie komunikace zkoumá Luhmann tvorbu sociálních systémů. Společnost je podle Šubrt a Balona v Luhmannově pojetí vysvětlována „*jako sociální systém založený na komunikaci, který se evolučně vyvíjí*.“⁵⁶

Luhmann popisuje tři typy systémů: uzavřené, otevřené a autopoietické. Drogovou subkulturu v 70. a 80. letech 20. století lze interpretovat právě jako autopoietický systém, ve kterém je vztah systém/okolí a tedy i svět/systém a jeho okolí, vymezován z povahy systému samotného, který má vysoký stupeň vnitřní diferenciaci. Mucha jej shrnuje jako vysoce diferenciovaný systém, který čerpá z okolí ve svém dalším vývoji.⁵⁷ Systém řeší problémy, vlastní či vyvstávající z okolí, podle priority, kterou si sám určuje. „*Teorie autopoietického systému popisuje novou situaci nesmírně komplikovaného současného světa s vědomím stále diferenciaci vědění a spolu s diferenciací institucí a systémů způsobem vyvolávajícím stále nové otázky, na které neexistují rutinní odpovědi, opírající se o osvědčené zkušenosti, poznatky a pravdy. Luhmann nás připravuje na to, že tyto odpovědi musíme hledat spíše ve světě jinakosti, než ve světě stejnosti*.“⁵⁸

Dalším momentem studiem systémové teorie je evoluce, která podle Luhmanna není jen jedna, ale nacházíme jich více v odlišných dimenzích sociálního života, kde lze pozorovat variaci, selekci a restabilizaci. Mucha připomíná, že Luhmann vidí evoluci nejen reálnou, ale i sémiotickou, díky které jsou sociologové schopni mluvit o společnosti jazykem, který popisuje současný stav – jazykem teorie autopoietických systémů.⁵⁹ S novým pojmoslovím

---

⁵⁴BYSTRICKÝ, MUCHA, ref. 46, s. 109

⁵⁵ŠUBRT, BALON, ref. 47, s. 156

⁵⁶ŠUBRT, BALON, ref. 47, s. 156

⁵⁷BYSTRICKÝ, MUCHA, ref. 46, s. 103

⁵⁸BYSTRICKÝ, MUCHA, ref. 46, s. 104

⁵⁹BYSTRICKÝ, MUCHA, ref. 46, s. 153

přichází také s autopoiesis, což je nový pohled na společnost jako organismus. Podle Muchy teorie autopoietických systémů pracuje se samovývojem systému. Koncepce autopoietických systémů pomáhá nahlížet na věci v různých oblastech reality a dává je do širších souvislostí.⁶⁰

Autopoietické systémy prochází evolucí, kterou popisuje Luhmann třemi kroky variace, selekce a stabilizace (destabilizace). První spočívá v proměňování prvků, které se udržují v určité citlivosti pro možné obměny v hledání nových alternativ. Za druhé probíhá selekce, kdy se vybírají struktury pro zabezpečení smyslu komunikace. Luhmann považuje stabilizaci za stav systému, jenž povoluje další selekci a pokračuje tak v procesech společenské systémové diferenciaci.⁶¹

Luhmann pracuje s pojmem *smysl*, který je pro něj operačním modem společenských systémů, který Šubrt vysvětluje jako to, co tvoří formu světa. Zprostředkovává komunikaci a interpretaci sociálních a psychických systémů i selekci a redukci komplexity. Pro Luhmanna je smysl evoluční pojem. Funguje sám o sobě, jako „autoprocessing“. Smysl se obejde bez nositele tím, že vytváří seberefrenčně vlastní reprodukci. Smysl podle Šubrt je založen na neklidu, který vyplývá z výběru vyskytujících se možností. Dochází tak k samohybnosti smyslových skutečností, které jsou autopoiesis par excellence.⁶²

Luhmann pracuje s pojmem *kontingence*, který vysvětluje Šubrt a Balon tak, že jsou věci podřízeny selekci a mění se. V rámci vývoje se systémy učí pracovat s nahodilými situacemi, přijímat i odmítat změny, které s tím přichází. Ačkoliv mohou předpovídat a přichystat se na změny, nemohou se vyhnout nahodilosti a nepředvídatelnosti vyvstávající z kontingence. Evoluce by neprobíhala bez těchto podmínek.⁶³

V systémové teorii se společenskou evolucí rozumí proces *sociokulturního rozrůžňování* (diferenciaci společenského systému). Moderní společnost pro Luhmanna představuje odlišenou jednotku, útvar složený z funkcionálně závislých, jejichž podstatou je funkce, a také samostatných jednotlivých systémů. Důležité je vyvážení poměru autonomie a závislosti systémů. Což dále rozvádí Šubrt jako stav, kdy jsou jednotlivé systémy nezávislé,

---

⁶⁰BYSTRICKÝ, MUCHA, ref. 46, s. 159

⁶¹LUHMANN, Niklas in BYSTRICKÝ, MUCHA, ref. 46, s. 152

⁶²ŠUBRT, BALON, ref. 47, s. 159

⁶³ŠUBRT, BALON, ref. 47, s. 160

ale pokud by jeden z nich vypadl, mělo by to konečné důsledky pro celý společenský systém.⁶⁴

Mucha popisuje Luhmannův pohled na systém současné společnosti, které podle něj hrozí neustále nebezpečí zhroutení a chaosu. Proto vzniká úsilí o zkoumání nových způsobů, jak se vyhnout tomuto nebezpečí. Rostoucí komplexita je bezpečnější díky primárním procesům redukce komplexity, jež jsou podstatou autopoietických systémů. Podle Luhmanna jsou nadějí pro řešení problémů autopoietické subsystemy vědy, politiky, práva, ekonomiky, vzdělání, média a další. Podle Muchy jsou odlišnější systémy efektivnější.⁶⁵

Luhmann přistupuje ke společnosti jako k systému všech možných komunikací, kde hranice udržují možné a smysluplné komunikace. Identita systému pak vzniká hranicemi systému, jež jsou následkem jednání. Drogová subkultura se v tomto pojetí stává systémem a jedná podle určitých pravidel. Musí reagovat na kontingenci – změny prostředí. Drogová subkultura má svůj smysl, který je jejím motorem, určuje zčásti její jednání v evolučním procesu jako autopoietického systému. Subkultura prochází evolucí, nachází nové způsoby získávání tvrdých drog, přichází o zdroje, např. některé léky se prodávaly volně, ale později byly jen na lékařský předpis, některé látky jsou připsány na soupis nelegálně držených chemikálií, apod. Subkultura hledá variace, hledá informace, ale i zdroje látek. Selektuje také své zdroje a neustále musí reagovat na své prostředí, řídí se postupujícími procesy funkcionální diferenciací systémů.

2.2.3. Sociální kapitál

Teorie sociálního kapitálu si všímá prospěchu skupiny, která je založena na užších společenských vazbách. Sleduje vztahy ve skupině, její charakter, stupeň důvěry, principy a normy, reciprocitu, závazky, očekávání a informační kanály. Skrze sociální kapitál se nám odkrývá hlubší pohled na fungování a vazby ve skupině, v našem případě subkultuře. Skrze vyprávění jedinců se můžeme podívat na základní strukturu subkultury. Prvním důležitou vlastností sociálních vazeb je to, že mohou být adaptabilním nástrojem pro využití potencialu sociálních vztahů. Moderní společnost vytváří více vztahů mimo rodinu, u drogové subkultury máme zvláště reciproční vztahy formou tváří v tvář. U naší skupiny se také objevují osoby se statusem exkluzivního kapitálu, jedná se buď o informační, nebo o přístup k určitým látkám. Skupina si vytváří určité neformální hodnoty a normy, které

---

⁶⁴ŠUBRT, BALON, ref. 47, s. 161

⁶⁵BYSTRICKÝ, MUCHA, ref. 46, s. 162

dodržují. Tím se také oddělují od společnosti, subkultura se takto odděluje od státu a jiných oficiálních skupin. V rámci sociálního kapitálu profituje celá subkultura.

Na začátek shrneme, co to je sociální kapitál. Jádrem sociálního kapitálu ve společnosti je pojem sociální sítě, tedy vzájemné vazby, interakce a vztahy mezi třemi a více lidmi, jež implikují další šance ale i omezení v komunikaci.⁶⁶ Buštíková připomíná také typy sociálních vztahů v sociálních sítích podle Knokeho a Kulinskiho, „*kde dochází ke směně statků a médií, komunikační vztahy směny zpráv, instrumentální vztahy, vztahy mezi členy překrývajících se organizací, vztahy, kde jsou vyjadřovány city, vztahy moci a autority a příbuzenské vztahy.*“⁶⁷ Zde se nám objevuje první hledisko, které přináší vhled do drogové subkultury. Sociální sítě v drogové subkultuře, tak pomáhají k adaptaci a využívání zdrojů členů skupiny. V nouzi si tak mohou jedinci pomáhat a obecně získávají moc a přístup do dalších koalic. Komunikace se v našem případě stává hlavním mediátorem, protože jak odkazuje Buštíková na Mitchella, právě komunikace „*ustavuje sociální normy a vytváří konsensus.*“⁶⁸

Mezi nástroje mobilitního růstu ve společnosti patří podle Buštíkové také slabé vazby sociálních sítí. Poukázal na to již Lin, který vychází u konceptu Bourdiea – *převlékání zdrojů v ekonomický, kulturní či sociální kapitál.* „*Sociální zdroje (bohatství, status, moc), které stratifikují společnost, jsou vtěleny ve vazbách sociálních sítí. Sociální interakce expresivního charakteru jsou povětšinou homofilní, tj. jsou směnou lidí na stejné úrovni sociální hierarchie. Instrumentální interakce heterofilní si kladou za cíl získat přístup k výhodným odlišným zdrojům držitelů vyšších sociálních pozic, než jsou ty, kterými osoba, jež kontakt iniciovala, disponuje. Schopnost navazovat slabé vazby, tedy možnost navazovat vztahy výběrově, pragmaticky a ven z příbuzenských figurací, je výrazem diverzifikace moderní společnosti a podmínkou jejího fungování.*“⁶⁹

Sociální kapitál je pro Jandourka „*souhrn sociálních kontaktů, kterých může jedinec využít ke svému prospěchu hmotnému nebo nehmotnému (př. služby, zvýšení prestiže).* Pojem zavedl P. F. Bourdieu.“⁷⁰ Principy sociálního kapitálu vidí Jandourek v tom, že se jedinec pokouší rozšířit svůj sociální kapitál, tak že přibírá nové vazby s osobami, které ho mohou

---

⁶⁶ BUŠTÍKOVÁ, Lenka. *Analýza sociálních sítí* [online]. [Sociologický časopis, 1999 Vol. 35 (No. 2: 193-206)] [vid. 2. června 2012]. Dostupné z: http://sreview.soc.cas.cz/uploads/42a6c78198cacdc20c3a2da286e0c226ef935606_210_193BUSTI.pdf, s. 193

⁶⁷ BUŠTÍKOVÁ, ref. 66, s. 193

⁶⁸ BUŠTÍKOVÁ, ref. 66, s. 197

⁶⁹ BUŠTÍKOVÁ, ref. 66, s. 201

⁷⁰ JANDOUREK, ref. 9, s. 119

obohatit o další sociální, hmotný nebo finanční kapitál.⁷¹ Jandourek zmiňuje také definici F. Fukuyamy, pro kterého je sociální kapitál souborem „*neformálních hodnot a norem sdílených členy skupiny, které umožňují jejich spolupráci. V období velkých změn (např. přechod od kapitalistické k informační společnosti) tento kapitál chybí a vytváří se, když přelomová období končí.*“⁷² Podle Fukuyamy „*v současnosti probíhá rekonstrukce společnosti prostřednictvím obnovy morálky, občanské hrdosti a rodinného života.*“⁷³ Sociální kapitál se takto jeví jako funkční oboustranné vztahy, které profitují a zároveň vkládají do komunity svůj potenciál, například podobně funguje reciproční vztah sousedů, jež dohlížejí na obydlí a v případě nouze směňují suroviny.

K vysvětlení, co je to kapitál, pomůže osvětlení skutečnosti, za jakých okolností vzniká. Šafr a Sedláčková vidí vznik sociálního kapitálu v systému, kde režim nerespektuje nezávislost občanských sdružení, lidé se tak snaží minimalizovat vztahy se státem a vytvářejí si vlastní nezávislé sítě spolupráce. „*Neangažovanost neplodí společenskou izolovanost, ale spíše distanci od státu, a vede tak k tvorbě sociálního kapitálu, který může být použit proti státu. Reakce občanů na mobilizační snahu státu vytváří tzv. „společnost přesýpacích hodin“, kdy existuje velká míra solidarity jak mezi lidmi, tak mezi vládnoucí elitou. Počtem formálních a neformálních vztahů se může takováto společnost navenek podobat demokratické společnosti s vyvinutou občanskou strukturou. Tyto sítě však společnost rozděluje.*“⁷⁴ Proto je podle autorů při zkoumání postkomunistických zemí velmi důležité rozlišovat mezi formálními sítěmi osobních vztahů založených na interakci tváří v tvář a organizovanými, neosobními pravidly určenými organizacemi.

Šafr a Sedláčková popisují koncepci Bourdieho, kde může sociální kapitál vlastnit skupina aktérů i jedinec. Ale vytvořen může být jen v rámci skupiny, jeho distribuce tak probíhá v rámci sociálního pole. Bourdieuu přisuzuje vlastnictví zejména dominantní třídě s bohatými kontakty. Odtud pravděpodobně odvozuje Bourdieu sociální kapitál za nástroj vyvolených elit.⁷⁵

Sociolog Nan Lin zkoumal fungování organizací, vliv sociálních sítí při hledání práce, uvádí Šafr a Sedláčková. Sociální kapitál popisuje jako „*zdroje zakořeněné v sociální*

---

⁷¹ JANDOUREK, ref. 9, s. 119

⁷² JANDOUREK, ref. 9, s. 119

⁷³ JANDOUREK, ref. 9, s. 119

⁷⁴ ŠAFR, Jiří a SEDLÁČKOVÁ, Markéta. *Sociální kapitál: koncepty, teorie a metody měření*. 1. vyd. Praha: Sociologický ústav AV ČR, 2006. Sociologické studie = Sociological studies; 06/7. ISBN 80-7330-095-8, s. 29

⁷⁵ ŠAFR, SEDLÁČKOVÁ, ref. 74, s. 16

*struktury, které jsou dostupné a /nebo mobilizovatelné při účelovém jednání.*⁷⁶ Podle Lin se výhody jedinců odvíjejí od přístupu k pozicím v sociální struktuře, odkud pak mohou čerpat materiální i symbolické zdroje. Sociální kapitál tak představuje „*investice do sociálních vztahů vedoucí k očekávanému zisku na trzích.*“⁷⁷

Pohled Colemana je založený na sociální směně, která je základem vztahů propojených v síťové struktuře, v níž se směna dlouhodobě opakuje. Podle Šafra a Sedláčkové sice „*vychází sociální kapitál na jedné straně z paradigmatu racionální volby aktérů, odmítá ale extrémní metodologický individualismus, kdy jednání zakotvuje v sociálních vztazích a struktuře.*“⁷⁸ Pro Colemana je sociální kapitál aspektem sociální skupiny, nástrojem i výbavou jedinců, kterým tak umožňuje propojovat mikro a makro strukturu. Následně zjednodušuje jednání aktérů či aktéra v rámci struktury, což lze přirovnat k fungování lidského a finančního kapitálu v produkční činnosti.

Coleman odlišuje sociální kapitál od lidského a finančního tím, že přináší výhody všem jedincům ve skupině. Podle Colemana jedinec, který vytváří sociální kapitál, získává malý podíl na vzniklém užitku. Následkem je skutečnost, že společnost do sociálního kapitálu nedostatečně investuje. Coleman připomíná výhodu sociálního kapitálu oproti soukromým statkům: je prakticky nezczitelný.⁷⁹ Stejně tak nacházíme paralelu v drogové subkultuře, kde profitovaly všechny osoby bez rozdílu, a pokud se skupině podařilo vyrobit drogu, rozdělila se všem, apod.

Rozpětí sociálního kapitálu lze sledovat v několika dimenzích, uvádí Tristan Claridge. Do obecné charakteristiky patří například počet osob ve skupině, frekvence účasti členů, heterogenita skupiny a finanční zdroje. Skupina se řídí generalizovanými normami, jako je důvěryhodnost členů, ale také spolehlivost, prospěšnost ve skupině. Dále skupinu charakterizuje pospolitost osob, čili jak dobře spolu vychází, každodenní společenská soudržnost, sousedské kontakty, určitá míra vzájemného dobrovolnictví. Klíčovým momentem je důvěra, na které je celá skupina závislá.⁸⁰ Coleman dokonce mluví o „*poukázkách na důvěru.*“ Podle něj základními pilíři jsou normy, které upořádají individuální potřeby a vedou k činům podporující prospěch kolektivu. Následně mezi jedinci

⁷⁶ LIN, Nan, 2001 in ŠAFR, SEDLÁČKOVÁ, *Sociální kapitál: koncepty, teorie a metody měření*, ref. 74, s. 17

⁷⁷ LIN, ref. 76, s. 17

⁷⁸ ŠAFR, SEDLÁČKOVÁ, ref. 74, s. 18

⁷⁹ ŠAFR, SEDLÁČKOVÁ, ref. 74, s. 18

⁸⁰ CLARIDGE, Tristan., *Social Capital Research. A Comprehensive Resource on Social Capital and Its Research* [online]. [Unpublished Thesis, University of Queensland, Brisbane, Australia.] [vid. 5. června 2012]. Dostupné z: <http://www.socialcapitalresearch.com/>

vzniká závazek důvěry, každý dobrý čin lze zpodobnit „poukázkou“, kterou Coleman přirovnává k finančnímu kapitálu. Ve skupině nejsou většinou „poukázky“ splaceny, protože mezi sebou nejsou souměřitelné. Coleman uvádí, že „*pro tuto formu sociálního kapitálu je důležitá zvláště míra důvěryhodnosti sociálního prostředí, na kterém závisí, jestli budou někdy závazky oplaceny, a rozsah závazků, které aktuálně člověk vlastní.*“⁸¹

Claridge uvádí tři stupně sociálního kapitálu: mikro (individuální), makro (společenský) a meso (skupinový).⁸² Coleman dělí sociální kapitál na tři formy: *závazky a očekávání* (váže se na důvěryhodnost sociálního prostředí (struktury), *kapacitu sociální struktury* (informační kanály) a *normy s účinnými sankcemi*.⁸³

Šafr rozděluje studium sociálních sítí na: a) *individuální mobilizační* (jedinec využije sociálních zdrojů pro individuální cíle), b) *individuální interakční sociální kapitál* (vzniká v rámci skupiny), odtud pak vzniká, c) *kolektivní sociální kapitál* (důsledky pro celou komunitu).⁸⁴ Dále rozlišuje dvě úrovně sociálního kapitálu: *kolektivní* (community social capital) a *individuální* (individual social capital).⁸⁵ Kapitál se podle Šafra a Sedláčkové objevuje v analýzách ve dvou podobách: 1) *mobilizační* – vychází z konceptu lidského kapitálu, kdy se aktivuje sociální síť, 2) *interakční* – vychází z interakce jedince s okolím, kdy se integruje do skupiny.⁸⁶ Sociální kapitál je kombinací obecné důvěry mezi jedinci skupiny a napojení na vzájemně výhodné sociální síť.⁸⁷

Na závěr můžeme shrnout, že důvěra je pro Putmana nejdůležitější složkou sociálního kapitálu. Podle Šafra a Sedláčkové je nejčastějším parametrem pro jeho měření. „*Důvěra prostupuje všemi patry společnosti,*“ dodává Šafr a rozděluje ji na sebedůvěru, interpersonální důvěru a důvěru systémovou.⁸⁸

Teorie sociálního kapitálu nám pomáhá lépe pochopit principy drogové subkultury, které vzdáleně připomínají „život na divokém západě.“ Dnes těžko věříme, jak narkomani riskovali, někteří se dopouštěli kriminální činnosti pro získání látek a informací či si kryli záda při výslechu u StB. Sociální kapitál zostřuje naše pozorování hned v několika dimenzích. Stupeň důvěry uzavírá skupinu a posiluje její vztahy. Sociální kapitál nabízí hned tři podoby

⁸¹ COLEMAN, James 1988 in ŠAFR, SEDLÁČKOVÁ ref. 74, s. 18

⁸² CLARIDGE, ref. 80

⁸³ COLEMAN, James 1988 in ŠAFR, SEDLÁČKOVÁ, ref. 74, s. 18

⁸⁴ ŠAFR, SEDLÁČKOVÁ, ref. 74, s. 23

⁸⁵ ŠAFR, SEDLÁČKOVÁ, ref. 74, s. 42

⁸⁶ ŠAFR, SEDLÁČKOVÁ, ref. 74, s. 42

⁸⁷ ŠAFR, SEDLÁČKOVÁ, ref. 74, s. 43

⁸⁸ ŠAFR, SEDLÁČKOVÁ, ref. 74, s. 46

důvěry: sebedůvěra, interpersonální důvěra a důvěra systémová. Zároveň pracuje s pojmem informační kanál, který je pro nás klíčovým z hlediska získávání informací, jejich proudění. Místa, která by mohla být zdrojem informací, ale z nějakého důvodu nefungují, jsme označili jako „zmražený informační kanál“. Informační i zmražený kanál dále využíváme jako kategorie ve výzkumu zakotvené kategorie.

III. EMPIRICKÁ ČÁST

3.1. Deník výzkumu

Moje spoluúčast na projektu Vlády České republiky a Občanského sdružením Sananim začala roku 2009, v srpnu jsem začala s nahráváním a přepisováním rozhovorů. Vzhledem k množství sesbíraných dat mi s přepisy později začala pomáhat přepisovací firma Kaděra. Můj první záměr bylo porovnávat rozhovory s novinovými články a archivem StB a popsat mocenské represe vůči nealkoholovým narkomanům. Dále jsem uvažovala o dalších možných pramenech, například o lékařských zprávách, záznamech rozhlasu a televize, archivech škol a mnoho dalšího. Ale v rámci rozsahu diplomové práce bohužel nelze zpracovat všechno. Proto jsem se držela novinových článků, archivu StB a rozhovorů s pamětníky.

Nahrávání rozhovorů jsem se osobně účastnila, ale vedli jej terapeuti z občanského sdružení Sananim. Pilotní kostra otázek byla nejprve otevřená ve stylu narativního otevřeného rozhovoru. Po prvních šesti rozhovorech byly otázky zúženy, konkretizovány a vedení projektu se rozhodlo pro polostrukturované rozhovory. Respondenti ve snaze vyprávět celý svůj příběh často odbíhali od tématu a při zpracovávání drogové problematiky bylo velmi obtížné analyzovat několikahodinové rozhovory 35 respondentů, které měly více jak 40 stránek. Sbíráni rozhovorů probíhalo až do února roku 2011.

V říjnu 2010 jsem si nechala vytáhnout data z archivu StB. Nejprve jsem zadala klíčová slova: toxikomanie (toxikologie, "toxíci"), uživatelé drog - narkomani, toxíci, zneužití léčiv, vykrádání lékáren a nemocnic (jen co se týká léčiv jako je kodein, morfium a podobně), paragraf za příživnictví. Zajímalo mě, jakými způsoby otevírala StB jednotlivé případy zaměřené na narkomany a jak jejich způsoby kopírují drogovou subkulturu v daném období v Československu.

V prosinci jsem měla data k dispozici. K tématu toxikomanie se mi do rukou dostala zpráva Problematika zneužívání drog v materiálech ABS - Rešerše archivních fondů k problematice „toxikomanie“ od Tomáše Zapletala. Autor se zaměřil na 70. a 80. léta 20. století v archivech fondů republikového MV ČSR a útvarů Veřejné bezpečnosti uložených v ABS Kanice. Publikace pouze seznamuje s nalezenými dokumenty, dále jejich obsah nezkoumá. Byla však přínosným vodítkem při hledání konkrétních dokumentů. Bohužel k materiálům neexistuje žádná příručka, která by hovořila o tom, jak se v materiálech orientovat. Vzhledem k tomu, že jsou složky tvořeny dokumenty, jež jsou v podstatě

formuláře, nebylo těžké se zorientovat. Jen chyběly hlubší vysvětlivky k razítkům: „tajné“ a „přísně tajné“ a podobně. Dalším oříškem byla skutečnost, že se v některých dokumentech objevovala krycí jména akcí, jež byly popsány příliš stručně, a chybělo zasazení do kontextu. Ptala jsem se několika pracovníků v archivu, ale nikdo mi nedokázal na moje otázky odpovědět, ani poradit, kde lze najít odpovědi.

Přestože oficiálně socialistický režim veřejně nepřiznával skrze média, že by se v Československu mohly tvrdé drogy objevovat v 70. a 80. letech 20. století, archivy StB obsahují příběhy trestné činnosti spojené s drogovou problematikou v průběhu 60. až 80. let 20. století. Na území Československa se přírodní drogy objevovaly od pradávna. Ale zaměřuji se na chemicky zpracované drogy. Podle Nožiny bylo u nás poprvé zaregistrováno zneužívání morfinu v posledních dvou desetiletích 19. století. Jednalo se sice o výjimečné případy, zvláště lékařů, lékárníků a pacientů.⁸⁹ Po první světové válce Nožina popisuje příliv kokainu, opia, ve 30. letech 20. století se u nás objevuje kannabis. Za zmínku stojí spolupráce Československé armády a Sovětského svazu, který během války v Koreji začali vytvářet testy reakcí lidí na drogy. Pokoušeli se vyvinout metody ke změně lidského chování a likvidovat psychický odpor vyslýchaných.⁹⁰

V archivu StB jsem narazila na případy narkomanů z 60. let 20. století. Archivy bohužel trpí tím, že byly v minulosti částečně skartovány. Přesto se z dochovaných materiálů dozvídáme, že většina odhalených uživatelů drog byla zjištěna z anonymních dopisů či ústním udáním informátorů. Šetření, prošetřování, sledování a lustrace osob vrcholily trestním řízením. Informační neznalost vyšetřovatelů ale vedla také k paradoxům, kdy vědecká expertiza ukázala, že nalezený prášek nejsou tvrdé drogy, ale například rozdrcený šafrán, kofein nebo kardamom.

V listopadu 2010 a v únoru 2012 jsem si dala v archivu vyhledat jména osob, se kterými jsme vedli s psychoterapeuty ze Sananimu rozhovor, s úmyslem konkretizovat data v archivu StB. Doposud jsem měla dispozici roztříštěné nekontinuální podklady, či povrchní statistiky a evidence kriminality a léčených nealkoholových toxikomanů, které vycházely pravidelně každý rok. Dostala jsem složky k šesti osobám. První obsahovala jen popis podnětu pro zlepšení nedostatečné informovanosti.⁹¹ Bohužel chyběl další kontext. V obsahu druhé složky

---

⁸⁹ NOŽINA, Miroslav. *Svět drog v Čechách*. Vyd. 1. Praha: KLP-Koniasch Latin Press, 1997. ISBN 80-85917-36-X, s. 51

⁹⁰ NOŽINA, ref. 89, s. 86

⁹¹ Složka v archivu StB: OB r. č. 2223 MV

bylo uvedeno více dokumentů, než ve skutečnosti měla. Popisovala sledování podezřelé osoby s detailním soupisem osob zapojených do sledování, od oblečení, jež měly na sobě, až po státní poznávací značky aut. U první sledovací akce podezřelý na místo nedorazil, ve druhém případě dorazil, ale archiv uvádí, že bylo vše v pořádku. Místo toho, proč byl dotyčný sledovaný, se dozvídáme, kdo jej nechal sledovat. Třetí složka, kterou jsem získala, popisovala případ respondenta, který spolupracoval s StB, ale rozvázali s ním spolupráci poté, co byl uznán jako nespolehlivá a psychicky nemocná osoba. S materiálem se obtížně pracuje, protože respondent záměrně chtěl vytvořit dojem, že lže. V záznamu pak nelze rozeznat v záznamu, kdy mluví pravdu a kdy ne. Složka obsahuje také psychologické rozbory jeho osobnosti. Bohužel jsou materiály skenovány na film, rukopis je špatně čitelný. Ve čtvrté složce byl pamětník vyslýchán kvůli emigraci kamaráda/známého. Pátá složka se vztahovala k emigraci, měla krycí jméno Celnice, obsahovala jen seznam jmen, ostatní část je bohužel ztracená. Šestá složka má podobný obsah, opět seznam jmen a vyslychání kvůli emigraci – s krycím jménem Emigrace. Tyto složky ale nepřinášejí žádné podklady o tématu drog, a proto se pro mé studium nehodí.

Mezi hlavní nevýhody dat archivu StB patří skutečnost, že se do současnosti nedochovaly všechny materiály a část byla skartována či ztracena. Navíc se badatelé dostanou jen k evidovaným složkám, tedy nezařazené materiály nejsou přístupné. Složkám chybí hlubší a komplexnější kontext, který by data pomohl lépe pochopit. Při čtení materiálů jsem občas vysledovala nitky některých souvislostí, ale vzhledem k hodinám stráveným v čítárně archivu jsem od tohoto zdroje dat v březnu 2011 upustila.

Během října až prosince 2010 jsem přečetla v Národní knihovně všechna čísla týdeníku Mladý Svět roku 1975, 1985 a 1986. Náhodně jsem nahlédla také do některých čísel časopisu Pionýr z roku 1986. Týdeník Mladý svět vycházel od roku 1958 a později byl oficiálním časopisem SSM (Socialistický svaz mládeže). Jednalo se o jeden z nejčtenějších československých časopisů. Tento časopis jsem vybrala, protože působí otevřenějším přístupem k lidem, poměrně velkou část obsahu také tvoří příspěvky a názory čtenářů. V rámci médií jsem měla v plánu ještě pročíst největší deník Rudé Právo, ale vzhledem k tomu, že jsem upustila od původního tématu mocenských represí, tak jsem další analýzu nedělala a zaměřila se na nahrané rozhovory.

V lednu 2011 jsem zkompletovala dostupné tehdejší filmy s drogovou tematikou a hledala výzkumnou otázku. Do února 2011 jsme nahrávali rozhovory, poté následovalo kompletování a posílání rozhovorů do přepisovací firmy.

V červnu 2011 jsem uvažovala nad různými postupy pro zpracování analýzy pořízených rozhovorů. Váhala jsem nad diskursivní analýzou, fenomenologickou analýzou, kritickou diskursivní analýzou a orální historií. Na konec jsem se rozhodla pro zakotvenou teorii. Od října 2011 do prosince jsem pročetla nasbírané rozhovory, třídila si nasbírané poznatky a četla teoretické podklady. V lednu a únoru jsem se učila s programem Atlas-ti.

V březnu 2012 jsem narazila na kolektivní paměť od Mauriceho Halbwachse, která mě zaujala pro zpracovávání vzpomínek skupiny lidí. Rozšiřuje vnímání živých vzpomínek, které jsou díky skupině životaschopné.⁹² V březnu a dubnu 2012 jsem pracovala na otevřeném kódování, tvorbě pojmů a kategorií. Využila jsem kódu in vivo – „mezilidský internet“ a začala jsem s ním pracovat jako s kategorií. Sledovala jsem vlastnosti jednotlivých kategorií, vůči mezilidskému internetu jsem postavila jako opačnou kategorii – zmražený informační kanál, jež reflektuje tabuizaci drog. Hledala jsem procesy a změny v drogové subkultuře. Vytvořila jsem grafické mapy kategorií a subkategorií v programu Atlas.ti. Do července 2012 jsem zpracovávala axiální a selektivní kódování. Znovu jsem procházela data a dávala je do souvislostí s teorií sociálního kapitálu a teorií sociálních systémů. Dopracovávala jsem strukturu paradigmatického modelu, porovnávala jsem kategorie výzkumu. Ověřovala jsem dané teorie zpátky v datech a procházela jsem některé rozhovory s pamětníky. Opět jsem přepracovala grafické mapy kategorií a subkategorií v programu Atlas.ti. Během srpna 2012 jsem dávala poznámky z deníku a veškeré podklady z přečtené literatury dohromady, abych mohla diplomovou práci v září 2012 odevzdat.

---

⁹² ŠUBRT, ref. 38, s. 401

3.2. Metodologie

3.2.1. Výběr metody výzkumu

Cesta k metodologickému zpracování diplomové práce byla komplikovanější. Ačkoliv jsem se podílela na projektu, jako přisedící a přepisující rozhovory, původní myšlenka byla nasbírat životopisné zpovědi o počátcích drog. Nemohla jsem směřovat od začátku zpracování celého projektu. Až během probíhajícího projektu jsem souhlasila s nabídkou zpracování rozhovorů. Měla jsem tak dispozici nahrané a přepsané polostrukturované rozhovory, které vedli čtyři psychologičtí terapeuti bez metodologického zaměření. Předě mnou stála otázka, jak pracovat s tisíci stran materiálu, tak abych pokud možno obsáhla všechny rozhovory.

Při hledání kvalitativních metod se jako první nabízely biografické, narativní metody a orální historie. Vzhledem k tomu, že se jedná o přístupy, jež řeší jedince a ne skupiny, nebylo by možné obsáhnout a zpracovat všech 35 rozhovorů. Navíc někteří pamětníci nebyli tolik sdílní se svými zážitky, ve druhé fázi projektu byly otázky zkonkretizovány a při odbíhání od tématu byl respondent přerušován. Neměla bych proto k dispozici celé životopisy osob, ale jen jejich výseče. Z tohoto důvodu nepřicházely v úvahu ani hloubkové rozhovory či narativní zpovědi. Vzhledem k tomu, že jsme nahrávali vždy s jedním respondentem, nebylo možné ani tvořit fokusní skupiny.

Srovnávací metoda pomocí kritické diskurzivní analýzy, která se zaměřuje na jazyk, v diskurzu hledá systém pravidel nebo jeho proces.⁹³ V kritické diskurzivní analýze je podle Šubrtů zkoumán žánr projevů, jejich styl, slovník, podrobně se rozebírají použité výrazy, gramatické tvary a rétorické figury. Když jsem se zaměřila na jazyk a diskurz v archivech StB, v rozhovorech pamětníků a v médiích, přišlo mi to příliš jednoduché a fádňí. Tento přístup by mi potvrdil většinový názor v tom, že média v 70. a 80. letech 20. století tajila informace o drogách anebo zamlžovala a přibarvovala. Archiv je tvořen jen formuláři, vyplňovaný je způsobem hlášení, částečně hesly a používá krycí názvy. Je odosobněný, podobně jako právnícký jazyk. Pamětníci se vyjadřovali hovorově a mnozí i vulgárně. Od diskurzivní metody jsem také upustila, protože by nebylo možné v rámci diplomové práce nasbírat všechny dostupné podklady k diskurzu drogové problematiky: od lékařských zpráv,

---

⁹³ŠUBRT, Jiří a kol. *Soudobá sociologie. II, (Teorie sociálního jednání a sociální struktury)*. Vyd. 1. Praha: Karolinum, 2008. Učební texty Univerzity Karlovy v Praze; 12. ISBN 978-80-246-1413-7, s. 210

záznamů televize, rádia, zákoníku až po soudní případy spojené s lidmi závislými na drogách a mnoho dalšího.

Pro zkoumání jevu získávání informací o drogách v bývalém Československu jsem zvolila zakotvenou teorii (grounded theory), která induktivně odvozuje teorie ze zkoumání daného jevu, který reprezentuje.⁹⁴ V rámci nasbíraných rozhovorů mi tento přístup umožňuje systematicky utřídit a dále zpracovávat hypotézy, porovnávat pojmy a dále je uvádět do vztahů. Vzhledem k šíři dat je tento přístup ideální, což se mi v dalším postupu práce potvrdilo.

3.2.2. Zakotvená teorie

Nejprve shrneme krátce postupy a přístupy zakotvené teorie, aby bylo zřetelné, jak se v rámci zakotvené teorie pracuje. Obecně ji shrnují Strauss a Corbinová jako teorii, která používá pojmů, podobné údaje shlukuje a těmto skupinám dává názvy, čímž vytváří interpretaci a kategorizaci údajů. Pojmy zařazuje do vztahů pomocí výroků o vztazích mezi pojmy. Dále pak při popisu údaje shromažďuje podle témat.⁹⁵ Zakotvená teorie pracuje induktivně, vyvozuje teorie ze studia nějakého jevu, který představuje.⁹⁶ Výzkumník dostupná data zkoumá a porovnává, kategorizuje a zkoumá je postupně do hloubky v několika dimenzích, které se částečně prolínají.

Zakotvenou teorii vytvořil Glaser a Strauss, jejím cílem je umožnit badateli zkonstruovat teorii založenou na empirickém základu, jenž stojí na systematickém výzkumu a analytických postupech. Zároveň teorie splňuje požadavky dobré vědy: validitu, zobecnitelnost, kritičnost, ověřitelnost a shodu teorie a pozorování.⁹⁷ *„Zakotvená teorie je metoda budování teorie orientovaná na jednání a interakci. Ať studujete jednotlivce, skupiny nebo kolektivy. Vždy zde existuje jednání nebo interakce zaměřené na zvládnání, ovládnání, vykonávání nebo reagování na nějaký jev tak, jak se vyskytuje v určitém kontextu nebo v konkrétním souboru percipovaných podmínek. Interakční složka se vztahuje na já (self) i na*

---

⁹⁴STRAUSS, Anselm L. a CORBIN, Juliet. *Základy kvalitativního výzkumu: postupy a techniky metody zakotvené teorie*. Vyd. 1. Brno: Sdružení Podané ruce, 1999. SCAN; 2. ISBN 80-85834-60-X, s. 14

⁹⁵STRAUSS, CORBIN, ref. 94, s. 19

⁹⁶STRAUSS, CORBIN, ref. 94, s. 14

⁹⁷STRAUSS, CORBIN, ref. 94, s. 20

ostatní interakci.“⁹⁸ Výsledná teorie je pojmově hutná a konkrétní, zároveň natolik teoreticky variabilní, aby ji bylo možné aplikovat na různé případy daného jevu.⁹⁹

První krok spočívá ve čtení dokumentů, hledání důležitých, významných nebo zajímavých úseků. Jedná se o věci, o kterých výzkumník hlouběji přemýšlí, následně si udělá seznam možných významů.¹⁰⁰ Badatel si určí priority a cíle, na které se v datech zaměří. Následující otevřené kódování, probíhá během studia dat – označujeme a kategorizujeme. Údaje samostatně studujeme a rozdělujeme na samostatné části. Pak konceptualizujeme, jednotlivé věty či odstavce dostávají jména, která představují či reprezentují daný jev.¹⁰¹ Analýza stojí právě na těchto pojmech. Totožné jevy získávají stejná jména (štítky), čímž takto nacházíme opakující se jevy. Dále shromažďujeme podobné s podobnými. Zužujeme a abstrahujeme počet objektů, se kterým dále pracujeme. Vzniká tak abstraktní kostra vycházející z dostupných dat.¹⁰² Takto jsme zpracovali prvních pět rozhovorů, prošli si u nich výsledná data, a dál jsme se utvrdili v jednotném kódování. U prvního souboru je badatel až příliš pečlivý a zaměřuje se na podrobnosti, které s výzkumným cílem nesouvisí a zkouší možnosti programu. Při sjednocení filtrů čtení jsme opět kódovali prvních pět přečtených rozhovorů a pokračovali v dalších materiálech.

Saldaña uvádí, že základní metody kódování jsou prvořadým přístupem k analýze kvalitativních dat. Obsahují základní, ale cílené filtry, kterými se odkryje základní korpus, a lze pomocí nich stavět základ pro budoucí kódovací cykly.¹⁰³ Tento postup označuje Saldaña jako strukturální kódování, při kterém badatelé okódují části, jež se dále skládají pro následující kódování a analýzu.¹⁰⁴ Deskriptivní kódování shrnuje jedním slovem nebo frází základní téma pasáže vybraných dat. Z důležitých dat vyvozuje výzkumník téma, tedy to čemu se věnujeme. Nejedná se o heslovitý obsah, ten je jen jádrem zprávy. Deskriptivní kódování je podle Saldaňy vhodné pro začátek kvalitativního výzkumu, na kterém se výzkumníci učí, jak kódovat data, zvláště pro etnografická studia s širokou variací forem dat.

---

⁹⁸STRAUSS, CORBIN, ref. 94, s. 76

⁹⁹STRAUSS, CORBIN, ref. 94, s. 80

¹⁰⁰STRAUSS, CORBIN, ref. 94, s. 58

¹⁰¹STRAUSS, CORBIN, ref. 94, s. 43

¹⁰²STRAUSS, CORBIN, ref. 94, s. 45

¹⁰³SALDAÑA, Johnny. *The Coding Manual for Qualitative Researchers*. SAGE Publications, 2009. ISBN 978-1-84787-548-8, s. 66

¹⁰⁴SALDAÑA, ref. 103, s. 66

Deskriptivní kódování se v etnografii používá na hledání odpovědi otázky: O co tady jde? A reflektuje také otázky typu jako: O čem je toto studium?¹⁰⁵

V zakotvené teorii lze užít také pojmů „In vivo“, což je doslovná fráze či slova, která použili naši respondenti. V našem případě se jedná o pojem „mezilidský internet“, jenž vystihuje danou kategorii. Dále rozdělujeme kategorie na dimenze podle vlastností. Podle Corbinové má výzkumník vlastnosti a dimenze dále systematicky rozvíjet a rozpoznávat, protože jsou základním pilířem pro stavbu vztahů mezi kategoriemi, subkategoriemi a hlavními kategoriemi.¹⁰⁶

Strauss pak ukazuje na to, že si badatel má všimnout kategorií i z hlediska dalších obecných vlastností, protože každá vlastnost je proměnlivá v rámci nějaké škály – umístění kategorie vytváří dimenzionální profil. *„Seskupením několika dimenzionálních profilů vzniká vzorec či pravidelnost (pattern). Dimenzionální profil znázorňuje konkrétní vlastnosti jevu za daných podmínek.“*¹⁰⁷ Pro lepší citlivost při kódování doporučuje Corbinová techniku protikladů, rozvíjíme subkategorie a k nim další dimenze, jež jsou propojené se strategiemi souvisejícími s daným problémem.¹⁰⁸ Strauss upozorňuje, že souběžně a systematicky je nutné srovnávat nasbíraná data s tématy z literatury již v počátcích analýzy. Teoretická vysvětlení jsou koncentrovanější. Vzhledem k tomu, že nás kladení otázek nasměrovalo mimo klasické způsoby myšlení, máme k dispozici odlišné myšlenkové cesty a teoreticky i hlubší uchopení souvislostí.¹⁰⁹ Corbinová říká, že není na škodu komparovat i odlehlé jevy, což nás může posunout dále od stereotypů. Můžeme tak analyzovat i obecně známá fakta. Například se jedná o určení kulturního pozadí, jenž není pro každého samozřejmé a každý může k domněnkám přistupovat jinak. Podle Strausse by měl být výzkumník pozorných při práci s pojmy: „nikdy“, „vždycky“, „tak to nemůže být“, „každý ví, že se to tak dělá.“ V momentě, kdy výzkumník podceňuje „samozřejmé souvislosti“ ošizuje se a zavírá dveře dalším možnostem, které by mohly pomoci k osvětlení zkoumaného jevu.¹¹⁰

Další postup zakotvené teorie spočívá v axiálním kódování, kdy badatel data poskládá novým způsobem v rámci vztahů mezi kategoriemi. Jde o zařazení subkategorií do vztahů k určitým kategoriím. Pro zjednodušení postupu to Corbinová shrnuje v duchu kódovacího

---

¹⁰⁵SALDAÑA, ref. 103, s. 70

¹⁰⁶STRAUSS, CORBIN, ref. 94, s. 48

¹⁰⁷STRAUSS, CORBIN, ref. 94, s. 49

¹⁰⁸STRAUSS, CORBIN, ref. 94, s. 62

¹⁰⁹STRAUSS, CORBIN, ref. 94, s. 65

¹¹⁰STRAUSS, CORBIN, ref. 94, s. 67

paradigmatu, který v sobě zahrnuje podmiňující vlivy, kontext, strategie jednání a interakce a následky. Do příčinných podmínek zařazuje události, případy, dění, které souvisí s výskytem nebo vznikem nějakého jevu. Pod pojmem jev se představuje ústřední myšlenka, událost, dění, případ k němuž se vztahují kombinace zvládajících nebo ovládajících jednání. Kontextem se míní okruh vlastností, které se k jevu vážou. Zároveň se jedná o podmínky, při kterých vznikají určité strategie jednání nebo interakce. Dále lze zkoumat intervenující podmínky (čas, prostor, kultura, ekonomický status, stav techniky, zaměstnání, historii a individuální biografii), jež jsou propojeny se strategiemi jednání nebo interakce, které se k jevu váží. Zjednodušují nebo komplikují strategie vyskytující se v určitém kontextu. Corbinová a Strauss pod pojmem jednání/interakce zahrnují strategie chování, jež vedou k reagování na jev za určitých podmínek. Poslední složkou paradigmatického modelu jsou následky.¹¹¹ Zjednodušeně můžeme paradigmatický model shrnout takto: příčinné podmínky vedou k určitému jevu, který je zasazen do určitého kontextu, což vede k intervenujícím podmínkám, jež ústí ve strategie jednání a interakce, proces končí určitými následky. Podle Strausse paradigmatický model zjednodušuje a zpřehledňuje situace, vytváří systematické myšlení a dává kategorie do dalších vztahů.¹¹²

Badatel při zkoumání provádí současně čtyři kroky: 1) klade subkategorie do vztahů k ostatním kategoriím podle výroků (příčinné podmínky, kontext intervenující podmínky, strategie jednání a interakce nebo následky; 2) ověřuje hypotézy podle dostupných údajů; 3) hledá a zkoumá vlastnosti subkategorií a umístění údajů, které je určují na dimenzionálních škálách; 4) studuje variabilitu jevu srovnávání každé kategorie a jejích subkategorií, soustředí se na pravidelnosti z různých dat.¹¹³ Strauss zdůrazňuje, že nacházení a definice rozdílů mezi kategoriemi a uvnitř kategorií je důležité, podobně jako hledání a definice podrobností. Badatel takto střídá induktivní a deduktivní přístup, čímž vytváří zakotvenou teorii.¹¹⁴

Dalším krokem je selektivní kódování, kdy badatel dochází k příběhu, kostře příběhu, centrální kategorii. Příběh pro Strausse představuje obšírné vyprávění o klíčovém jevu zkoumání. Kostru příběhu tvoří badatel konceptualizací příběhu, tu představuje centrální kategorie, na kterou se vztahují ostatní kategorie.

---

¹¹¹STRAUSS, CORBIN, ref. 94, s. 70

¹¹²STRAUSS, CORBIN, ref. 94, s. 73

¹¹³STRAUSS, CORBIN, ref. 94, s. 79

¹¹⁴STRAUSS, CORBIN, ref. 94, s. 82

Selektivní kódování je obecně proces, kdy se k dané centrální kategorii postupně uvádí další kategorie ve vztazích, jenž se ověřují a kategorie se vylepšují a rozvíjejí.¹¹⁵ Strauss a Corbinová tento typ kódování shrnují do několika kroků: 1) detailní vyložení *kostry příběhu*; 2) uvedení *pomocných kategorií do vztahu k centrální kategorii podle paradigmatu*; 3) *kategorie jsou vzájemně vztahovány na dimenzionální úrovni*; 4) *vztahy jsou ověřovány podle údajů*; 5) *doplnění kategorií*, které je třeba dále upřesnit anebo rozvinout. Podle nich kroky nemusí výzkumník tvořit postupně, běžně se přeskakuje od jednoho k druhému.¹¹⁶ Výzkumník se zaměřuje na pravidelnosti, podle kterých řadí data, to jim dodává na určitosti. Výsledkem je shrnutí: „*za těchto podmínek (jejich výčet) se stane to a to, zatímco za jiných podmínek zase něco jiného.*“¹¹⁷

Podle Strausse končí proces zakotvení teorie ověřováním v datech, jenž badatel tvoří pomocí schémat nebo narativně zpracuje návrh teorie. Nakonec shrnuje výroky o vztazích mezi kategoriemi v různých kontextech a tyto výroky ještě verifikuje podle údajů.¹¹⁸ Corbinová a Strauss do analýzy zařazují oživení údajů pomocí spojení jednání nebo interakcí v určitých okamžicích do sekvence nebo řady.¹¹⁹ Zároveň zahrnují pozorování změn v jednání nebo interakci v rámci změn v čase v závislosti na měnící se podmínky. Podle Strausse můžeme proces hledat v příčinných i internujících podmínkách a v následcích, kde mohou nové okolnosti měnit vztahy mezi již existující situací. Corbinová uvádí dvě možnosti jak pohlížet a uchopovat proces: jako fáze daného průběhu, ke kterému badatel dodává vysvětlení, co průběh směřuje či pozastavuje. Jako druhou možnost uvádí pohled jako na neprogresivní pohyb, kdy badatel popisuje jednání jako měnící se tok reagující na měnící se podmínky.¹²⁰

3.2.3. Program Atlas-TI

Nasbírané rozhovory jsem zpracovávala v programu Atlas.ti, který mi koupila Fakulta humanitních studií UK v rámci studijního grantu. Výhodou programu spočívá v tom, že je schopný pracovat s texty, zvukovými nahrávkami i obrázky. Programu pojme neomezené množství dat, které výzkumník kóduje, opoznámkuje a může je mezi sebou propojovat, vytvářet tak kategorie. Současně lze v Atlas.ti tvořit grafické mapy jednotlivých kategorií,

---

¹¹⁵STRAUSS, CORBIN, ref. 94, s. 86

¹¹⁶STRAUSS, CORBIN, ref. 94, s. 87

¹¹⁷STRAUSS, CORBIN, ref. 94, s. 97

¹¹⁸STRAUSS, CORBIN, ref. 94, s. 99

¹¹⁹STRAUSS, CORBIN, ref. 94, s. 107

¹²⁰STRAUSS, CORBIN, ref. 94, s. 116

sledovat četnost a hustotu pojmů. Grafické mapy (viz přílohy) zjednodušují orientaci mezi pojmy a pomáhají tak v lepší strukturalizaci teorie.

3.2.4. Výběr a sběr dat

Není snadné najít osoby, které patřily v bývalém Československu do drogové subkultury. Jednak se v současnosti příliš nestýkají, ani neexistuje seznam či registr s kontakty, který by nás k nim zavedl. Nenajdeme ani soupis, který by striktně shrnul, kdo tenkrát do drogové subkultury patřil. Z výše uvedených důvodů nelze považovat posbírané rozhovory s uživateli drog, jež brali drogy v 70. a 80. letech 20. století, za reprezentativní vzorek. Přesto můžeme mluvit o unikátním souboru osob, které se díky vytrvalosti a slibu utajení identity, podařilo nasbírat.

Základní kostrou pro techniku sběru byla sněhová koule (snowball sampling), která podle Hartnolla pomáhá najít skryté uživatele drog. V momentě, kdy najdeme jedince ochotného spolupracovat a splňujícího všechny požadavky pro výzkum, pravděpodobně má kontakty na další osoby v síti uživatelů drog.¹²¹ Podle Hartnolla může i relativně malý soubor dotazovaných poskytovat základní profil mnohem většího počtu kandidátů. Podle něj poskytují širší výběrový soubor než nepřímé indikátory, jelikož se neomezují na osoby, u nichž se projevují problematické důsledky užívání drog (řada respondentů již drogy neužívá nebo je na substituční léčbě a na první pohled by člověk neřekl, že se jedná-jednalo o narkomany). Jako nevýhody shrnuje to, že přináší nákladné osobní rozhovory, zastoupení počtu osob z vysoce rizikových skupin je poddimenzované a užívání drog může být zatajováno. Technika je podle Hartnolla náročná pro terénní pracovníky, hrozí také naddimenzování zastoupení přátel ve výběru.¹²²

Omezení náběru dat zajistily dvě veličiny, první byly finanční zdroje, které sběr pamětníků omezily na 35 osob. V polovině sběru dat jsme se obávali, jestli vůbec seženeme dostatečný počet dobrovolníků. Druhou veličinu zajišťuje hledání osob, které bylo možné oslovit pro nahrávání rozhovorů. Ačkoliv byla drogová subkultura vcelku početná, většina se nedožila a část dosud žijících lidí po sobě smazala stopy tak dokonale, že nechali jak skartovat složky v archivu StB, tak se oprostili od své minulosti, že se stali nedohledatelnými. Díky tomu nám respondenti byli schopní dát kontakt jen na jednu, maximálně dvě osoby.

---

¹²¹HARTNOLL, Richard. *Příručka k provádění výběru metodou sněhové koule: snowball sampling*. Praha: Úřad vlády ČR, 2003, ISBN 80-86734-08-0, s. 20

¹²²HARTNOLL, ref. 121, s. 21

Výjimku tvoří pamětník č. 9, který se po odvykací léčbě stal psychoterapeutem a následně začal pomáhat v občanských sdruženích drogově závislým. V rámci vazeb pamětníka č. 9 se nejedná o jeho přátele, ale většinou kolegy z práce. Při dalším sledování vazeb skupiny osob, se kterými jsme nahrávali, najdeme jen dvě užší vazby – bývalé manžele a přítele s přítelkyní. Některé spojovala hudba či lokalita. Terapeuti ze Sananimu oslovili další protidrogová centra na jihu Čech, v Ostravě, Brně, Ústí nad Labem a Olomouci, odtud jsme pak získali 15 respondentů, jež byli ochotní za finanční odměnu anonymně vypovídat. Dalších 20 bylo z Prahy a okolí, kde nám kontakt na bývalého narkomana předalo 9 osob, což činí téměř polovinu. Z toho tři zprostředkovatelé kontaktu nebyli uživateli drog, první se znal s respondentem z hudebního prostředí a dva se seznámili v protidrogové léčebně.

Hartnoll ospravedlňuje komplexní výběr, všech dostupných pamětníků takto: *„Pokud je účelem studie zaměřit se na chování určité skupiny uživatelů drog a na způsob jejich vzájemné interakce, volí se obvykle strategie „komplexního“ výběru. V rámci tohoto modelu jsou kontaktováni všichni členové sítě (nebo jejich maximální možné množství) podle definice dané výběrovými kritérii. Tímto způsobem je možné sestavit detailní obraz života předmětné skupiny uživatelů drog. Výzkumné studie, při nichž padne volba na tento model, mohou být prováděny po relativně dlouhou dobu. Takový longitudinální přístup dovoluje vytvoření naturalistického vyličení života dané komunity obohacené o detaily způsobu vnímání různých událostí a reagování na ně. Výběrový soubor pořízený pomocí této metody je komplexní v tom smyslu, že se provedou interview s co největším počtem členů sítě, avšak není vždy zřejmé, jak je daný výběrový soubor reprezentativní z hlediska širší populace uživatelů drog, kteří se vyznačují stejnými, předem definovanými charakteristikami.“*¹²³

Validitu sběru zajišťují terapeuti, již jsou seznámeni se stavem vzorku drogově závislých osob u nás v současné době. Randomizaci zajišťuje výběr lokality, vedení projektu se nesoustředilo jen na Prahu, ale na celou republiku. Kritéria výběru respondentů spočívala v tom, že dotazovaný musel užívat tvrdé drogy v bývalém Československu ještě před rokem 1989.

Limity výzkumu spočívají v tom, že nahrávání rozhovorů vedlo vícero osob, což se podepsalo v podobě nasbíraných podkladů. Někteří terapeuti se zaměřovali více na rodinné zázemí, jiní na „harm reduction“ (přístupy snižování či minimalizace poškození drogami),

---

¹²³ HARTNOLL, ref. 121, s. 56

nebo hudební skupiny. Rozhovory přepisovalo více osob, proto jsou znát malé drobné rozdíly – doslovné přepisy včetně pomlk či rozhovory s upravenou gramatikou.

Výzkum si neklade a ani nemůže klást jako cíl vytvořit teorii pro celou drogovou subkulturu v bývalém Československu. Přináší pohled skrz vzpomínky pamětníků a dále je klade do dalších souvislostí v rámci zakotvené teorie.

3.3. Analýza rozhovorů s narkomany

3.3.1. První zkušenost s drogou

V rámci hledání informačních zdrojů a zkoumání získávání informací o tvrdých drogách je dobrým vodítkem zaměřit se na první užití tvrdé drogy. První zkušenost pamětníků popisuje také, kdo a za jakých podmínek se dozvídali o přípravě, získávání látek a kontaktů na další osoby. V rámci paradigmatického modelu se zaměříme na intervenující podmínky. Při analýze první zkušenosti narkomanů jsme se soustředili na odpovědi otázek: kdy, kde, proč a od koho dostali první tvrdou drogu.

Většina respondentů poprvé vyzkoušela drogu v době, kdy ještě nebyla plnoletá, jen jednomu bylo 18 let. Průměr činí 15,5 let, tedy věk základní školy. Nejranější uživatel z naší skupiny uvádí 6. třídu – 11 až 12 let. Vzhledem k tomu, že obecně nebyla mezi lidmi informovanost o drogové problematice, je překvapivé, že se k drogám dostali tak mladí lidé.

Když se podíváme, jak odpovídají na otázku, od koho získali drogu, tak nejčastěji od známých, přátel a kamarádů. Zajímavým příkladem je doktorka, která 17letému klukovi předepisovala hypnotika, poté co se pokusil podřezat si žíly, aby nemusel na vojnu. *„No a jak jsem se vrátil, tak jsem chodil k doktorce Horákové a ta mě naordinovala Dormogeny. Neuvěřitelná věc. Hypnotikum. Dal jsi dva prášky a neviděl... To byla nirvána. Tak si fakt představuju... Tos miloval (každýho)...A čtyry (když jsi dal), tak jsi neviděl barák, šel jsi skrz něj...“*

Další neopakovatelný případ se stal na pražské základní škole v Legerově ulici, kdy žáci 9. třídy našli na půdě morfium z roku 1914. *„Na základní škole - jako já jsem chodil do Legerky a my jsme tam o velký přestávce chodili kouřit na půdu. My jsme nešlukovali ještě tenkrát, ale bylo to takový frajerský. Prostě ze záchodku, tam byly takový dveře, a ty vedly na půdu. No a my jsme se toho všimli a tak jsme tam chodili po těch schodech a ty praskaly,*

a jednou prostě jeden z nás, já už si to nepamatuji, kdo to byl, zalezl hlouběji tam do toho temna půdy a bylo tam ... my jsme už tenkrát měli ústřední topení - dole ve sklepě byl kotel, takže se tam netopilo v kamnech, ale furt tam byly komíny, protože to byla stará stavba. A ten jeden povídá: hele, tady u komína je nějaká hromada, něčeho. A kopl do toho, a byly to nějaký balíky. Tak jsme se tam šli na to podívat a ono to bylo pečlivě zabalený, balíky morfia z roku 1914, bylo na tom datum. To byly ještě ampulky zřejmě ručně plněný, protože to bylo na druhé straně napsaný ještě švabachem ještě v němčině a pak v češtině a dělal to nějaký soukromník, nějaký lékárník Vaněk. Bylo to tam normálně napsaný: morfin hydrochlorid...“

Paradoxem jsou případy, kdy vzpomínají respondenti na situace, kdy podal drogu otec synovi nebo manžel naučil bratra brát drogy. Nejvíce životních příběhů o první zkušenosti s drogou jsou přes přátele a kamarády, jedná se o party, třídy či sousedy.¹²⁴ Kamarád bývala osoba, která dotyčného zasvětila, přemluvila jej, naučila ho připravovat látky. Pro rady pak chodili za staršími narkomany.¹²⁵ Informace o tvrdých drogách koluje v rámci sociálních skupin, můžeme tak hovořit o sociálním kapitálu drogové subkultury, jenž se zakládá na sociálních sítích. V rámci paradigmatického modelu mluvíme o intervenujících podmínkách, kdy se pamětníci dostávají k informacím o drogách skrze přátele a známé.

Narkomani, se kterými jsme nahrávali rozhovory, se v Československu setkali poprvé s drogou, buď na izolovanějších místech jako jsou byty nebo v přírodě, nebo naopak na rušnějších zábavách, koncertech, oslavách narozenin, v hospodě, kde je lehce většina lidí přehlédla. Výhodou setkávání v bytech bylo v tom, že eliminovali nechtěné svědky, měli větší soukromí a pocit bezpečí.

---

¹²⁴ Pamětník č. 22 vypráví o spolužácích, kteří ho zasvětili do užívání drog: „S tím jsem se jednou v týdnu potkával na tý chodbě. To je právě to, co mne na to zpětně zaujalo právě. A ti další kamarádi, tak to byli vlastně ti, co byli vyhazováni z těch škol a cestovali tak po školách. A od těch jsem zjistil, že berou drogy až po dvou letech, ještě pozdějc, když právě na těch srazech, co jsme se scházeli tady na Žofíně, U zpěváků - tak tam jsem se s nima potkával - to jsou lidi, se kterými jsem chodil do školy nebo se všichni známe z Vinohrad, jo. Že jsem vlastně potom zpětně zjistil, že máme stejného koníčka. Protože já jsem to nikde nevykřikoval, že beru drogy. Nebo tak, jo. Já jsem potkal jednu holku v té době, která pracoval ave skladu léků na Žižkově, shodou okolností a balili tam shodou okolností látku s kodeinem, která je vlastně z opia a je to základ veškerých opiátů do dneška.“

¹²⁵ Na starší narkomany vzpomíná pamětník č. 18: „Měl jsem jen informace od staršího kamaráda. My jsme se řídili radami těch starších, zkušenějších a v našich očích to byli ... a oni se ještě snažili být více jako zajímavý: hele, poslouchej mě, co ti říkám. Já ti radím dobře, jo. A jak se nebudeš řídit těma radama, tak špatně skončíš, že jo. A teď my jsme nevěděli, jestli lže nebo nelže. A jenom jsme doufali v to, že jestli on to tahle dělá a je relativně v pohodě, tak to bude to správný.“

Setkávali se v hospodách vyhlášených mezi narkomany, kde je obsluha tolerovala.¹²⁶ Dalším oblíbeným místem byly koncerty, které nebyly vždy schvalovány socialistickým režimem. Proto o určitých koncertech věděla jen užší skupina lidí, aby místo a datum nebylo vyzrazeno VB. Mezi oblíbené kapely tehdejší doby patří Vitacit, Plastic People, Arakain, Pumpa, Micle's Uncle a další.

Když jsem hledala otázku, proč se pouštěli do experimentů s drogami, příčinné podmínky v rámci pragmatického modelu, ve vzpomínkách pamětníků jsem našla tři hlavní odpovědi: zvědavost, revolta a přitažlivost zakázaného. Několik pamětníků mluví o snaze revoltovat proti režimu,¹²⁷ hledání barevnějšího světa oproti šedivému socialismu, útěk do světa fantazie, revolta v podobě bouřlivé puberty.¹²⁸ Pěkně toto téma shrnula respondentka č. 1: *„Jestli chtěli utýct taky z toho neporozumění, jak ti rodiče, jsme byli zblblí tím režimem - o ničem nechtěli mluvit, tak chtěli - buďte zticha - tak každé se nějak brání, jo. Někam jsme chtěli utýct. Ale člověk přesně nevěděl kam. Takže já si myslím, že to mládí zůstává naprosto stejný, že jsou dneska naprosto stejný mladí lidi, kteří chtějí, mají možná trošičku větší osvětu, o tom, že o tom jim dovedou říct lidi, nebo to můžou vidět. Může je to trošku postrašit. Mají větší možnost poradny. My jsme neměli nic. A jak říkám, máma mne odkázala na psychiatra a ten spíš věřil mne - já zhulená jako kára a on mi věřil, že já mám menstruační problémy.“*

Zvědavost byla dalším hnacím motorem. Pamětníci popisují unešení z něčeho nového a nepoznaného. Vzpomínají, že chtěli vyzkoušet, jaké to opravdu je, jestli tvrdé drogy fungují, jak to popisují přátelé a známí. Následně je přitahovala skutečnost něčeho „tajného a zakázaného.“ *„Protože mi popisovali ty stavy, popisovala mi ty stavy, že jo a já jsem byla hrozně zvědavá, byla jsem na to hrozně zvědavá, chtěla jsem to vyzkoušet, jestli je to skutečně takový, jak se o tom říká. No a skutečně k tomu vlastně došlo, protože kamarádky už teda začaly jako postupně, už se začaly seznamovat jako blíž s těma narkomankami,“* řekla respondentka č. 2. Podobné nadšení pro drogy popsal muž číslo 12.: *„Bylo to pro mě něco zvláštního. Prostě hluboký komunismus. Já jsem se měl ale vždycky dobře. Prostě jsem si to*

---

¹²⁶ Narkomani zpočátku sedávali v hospodách nad čajem, ve kterém si rozpouštěli kodein, nebo nad limonádou. Dalším poznávacím znakem byly dlouhé vlasy, které byly spojovány s okrajovou a ne vždy schvalovanou společností. Například ve školách byli žáci (chlapci) nuceni nechat se ostříhat.

¹²⁷ Respondentka č. 1: *„Rebelovali jsme vlastně díky tomu, že jsme poznali něco, co jinej nepoznal. Takže to bylo zajímavý, že jsme měli takovou - mysleli jsme si - oni si mysleli - i mne to bavilo, protože jsme byly taková komunita. Prostě takový scuknutí, ti lidi - já nevím, když to vezmu zpátky zase ze svého pohledu, já jsem poznávala, co je v tom hnutí.“*

¹²⁸ Puberta z psychologického hlediska slouží pro osamostatnění dětí od rodičů. Jedná se o přeměnu z dítěte na biologicky zralého dospělého, k období dospívání patří první menstruace, první poluce, kritičnost, kolísání nálad, citů, pocity nejistoty, sebepodceňování aj. uvádí Hartl a Hartlová v *Psychologickém slovníku*, Praha: Portál 2004, ISBN 80-7178-303-X, s. 491

musel udělat, tak ale věděli jsme, že to nikdy nebude takový jako na Západě. Měl jsem v sobě jako takový protest, ale to se teď už nedá popsat, já si to už nepamatuji. Já vím, že mě to strašně zajímalo. Seděl jsem doma a měl jsem to pořád v hlavě.“

Jednou z intervenujících podmínek bylo uvolnění mediální cenzury. Když se po roce 1986 začala uvolňovat mediální informovanost o drogově závislých, začaly vycházet reportáže například v časopise 100+1 nebo v Mladém světě. Články měly mít pravděpodobně odstrašující příklad pro společnost, ale některé naopak takový styl života lákal. „*A já jasný, v těch 14 jsem viděla fotku ženské, to bylo ve 100+1 a tam byla vlastně tenkrát nějaká nebo spíš holka, která prostě nějakých 25 let měla, a že tam byla její fotka, když nebrala a pak asi za dva roky co brala, a bylo to na koks, mám ten dojem, že šlo o koks. A po těch dvou letech jako odstrašující případ, někde v Americe nebo kde. A mně se vůbec nelíbila, když nebrala a pak se mně hrozně líbila, když brala. A to byla úplně strhaná, odstrašující případ a mě to přitahovalo...“* vyprávěla dotazovaná č. 22.

Nedílnou součástí první zkušenosti, ale obecně s užíváním drog v bývalém Československu, jsou experimenty. Toto zkoušení se objevuje hned při prvním užití – zkoušeli, co to s nimi udělá. Experimentovali také s velikostí dávky, s různými látkami, s tím jak látku vyrobit, a podobně. Pokusy souvisejí s tím, že se složitě dostávali k informacím o výrobě látek. Nejučenějšími lidmi v drogové subkultuře byli nedostudovaní studenti chemické nebo farmaceutické vysoké školy. Studenti uměli pracovat s některými chemikáliemi. Co neuměli, vyčetli v knihách z odborných knihoven, což ale definuje skupinu, která měla přístup do těchto knihoven – jednalo se o studenty. Takový postup popisuje například pamětník číslo 9: „*Měli jsme Spofáky lékařský, chodili jsme do odborných knihoven, protože se tehdy o drogách nepsalo a neměli jsme možnost získat informace. Takže my jsme ty informace získávali z toxikologie nebo z knih třeba: Alkaloidy, nebo z chemie nebo Československý lékopis z roku 1954, dodnes ho má doma, kde jsou popsány účinky jednotlivých léků, že ten lék třeba obsahu Efedrin. A tak my jsme si vždycky našli, jaký má Efedrin účinky. A tak jsme díky tomu věděli o těch látkách všechno. Jaké mají fyzikální vlastnosti, chemický vlastnosti, účinky a tak dále.“*

Běžný narkoman v 70. a 80. letech 20. století v Československu začínal jako pubescent, byl zvědavý, rád experimentoval, chtěl uniknout z šedivého světa socialismu. Měl kamarády, kteří ho zasvětili při tajných sešlostech v bytech, kde měli soukromí. Nebo se o tvrdých

drogách lidé dozvídali na koncertech, zábavách či v hospodě, kde v ruchu a šumu místa na sebe nepoutali velkou pozornost.

V rámci pohledu systémové teorie můžeme hovořit o fázi variace a selekce. Variace představují potencionální možnosti, od koho a proč brali lidé drogy – variabilita potencionálních možností. Selektce systému spočívá ve výběru osob, které přijme, a kde se odehrají selektivní procesy. Pamětníci popisují, jak obtížné bylo se dostat do skupiny, jak probíhala selekce, kterou ovlivňovali hlavně známosti, umění obstarat suroviny na var drogy, zkušenosti, chemické vzdělání a podobně. Vznikala takto redukce komplexity, kdy bylo vybíráno z množství možného, odkud se systém dále vyvíjel. Drogová subkultura jako systém tak vytvářela hranici s prostředím v rámci osob, které přijala a místy, kde se scházeli.

3.3.2. Místa, kde se narkomani setkávali

Pro získávání informací v 70. a 80. letech v Československu bylo primárním způsobem osobní setkání. Vlivem cenzury médií, udávání a donášení policii, byly tajné informace týkající se drog pečlivě chráněny a zároveň omezeny, protože se šířily jen mezi přáteli a známými. V rozhovorech s pamětníky se nám objevuje zajímavá mapa míst setkávání. Rýsuje se v ní fakt, že většina pamětníků pochází a žila v Praze, což vzniklo díky metodě sběru sněhová koule, jež odkazovala k dalším přátelům a známým pamětníků.

V analýze se nám objevují tři velké bloky – bytová kultura, podniky typu hospody, diskotéky a vinárny, poslední pak oblasti v Praze, kde se vyskytovali nejčastěji. Dále se narkomani dozvídali další informace na místech, jako jsou psychiatrické léčebny, školy, vězení, burzy, na koncertech, v opuštěném domě nebo sklípku. Na koncertech je spojoval zájem o hudbu, kterou režim neschvaloval a omezoval. Punkové a bigbítové koncerty se dělaly také potají na odlehlých místech, pamětníci vyprávěli, jak byli rozháněni a někteří zatčeni.

Nejčastěji se vyprávění pamětníků vázalo k pražské diskotéce a kavárně Futurum, lidově mu říkali také Efko, a k Žofínu, kde se mohli mezi stromy skrývat před Veřejnou bezpečností nebo jim uplavat ve Vltavě. Dále jste mohli potkat narkomany v hospodě U Fleků, U Zpěváčků, U Vejvodů, Ke Stromečkům, U Glaubiuců, U Japonky, U Černých, U Formana, Restaurace v Chodské, ve Slavii, ve strahovském klubu Sedmička a Čtrnáctka, na Staré Poště, Slováči, v Charitas, na diskotéce Terasy, na Kovárně, U Malvazů, v Orlíku,

ve vinárně Blatnička, v Černém pivovaru, brněnské hospodě u Jana, u Erika, v Pumpě, na Střelečáku a v olomouckém Bunkru, u Selíka a v divadelních ubytovnách ve Ztracené.

Pokud bychom vyrazili v 70. a 80. letech do Prahy, setkali bychom se s narkomany na Václavském náměstí, na Karlově náměstí, na hřbitovech na Flóře, ve Vršovicích, Sokolské ulici, na Smíchově, Bohdalci, Vinohradech, na I. P. Pavlova, v Pekařské v Podolí, ve stanici metra Muzeum (scházeli se pravidelně každý týden), na Palmovce, v Modřanech, na Strahově, Na Poříčí, na Klamovce, v Motole, na Letné, v Košířích, v Řepích a na Malé Straně. Tyto oblasti kopírují hlavně místa, kde bydleli vaříči drog a okolí podniků, kam chodili.

Když se vydáme mimo veřejné prostory, dostáváme se do bytů, kde se narkomani scházeli. V této době vznikal fenomén bytové kultury. Obecně se o něm mluví ve spojitosti s undergroundem, který byl nucen přesunout kulturní život z veřejných prostor do ústraní. Umělci se tak skrývali před cenzory a udavači, potají předváděli své umění v bytech, od výstavy až po komorní divadla. Podobně se v utajení scházeli v bytech narkomani, ale nevěnovali se umění. *„No my jsme byly na bytě, muziku jsme poslouchali, tam byly s náma vlastně i holky...Takže se domlouval další den...Milovačky a takové ty sprostárny ...Čumění na televizu... „Za chvílku mají přijít rodiče tak rychle, uklidíme to“ ...A měli jsme i stany v lese, tak jsme tam spávali...a tam jsme chodili i čuchat toluen...“* popisuje ze svého pohledu pamětník číslo 34. Soukromí a atmosféru bytové kultury popisuje pamětnice číslo 6: *„Tak ono v té době na tom Kladně taky nic moc nebylo. Bud' tam byla hospoda nějaká, kam mohl člověk jít. Na těch bytech, to bylo takový fajn, že člověk poznal i tu kulturu jinou. Že ti lidé, co tam kreslili ty obrazy, tak mi to v té době přišlo úplně úžasný. Že si celou noc kreslí nějaký obrázky, že jo. Jako patnáctiletý holce, která tam přišla a měla oči na vrch hlavy a všichni něco dělali a všichni byli takový příjemný, milý.“*

Pro bytovou kulturu je specifická uzavřenost skupiny, do bytu pouštěli jen známé. Vztahy byly založeny na důvěře, obávali se udání a následným problémům s StB. Bytová kultura se objevuje ve 24 citacích a má 21 spojení v analýze. Podobně často pamětníci reflektují také uzavřenost drogové skupiny, kde je zaznamenána ve 24 citacích a propojena je 26 krát. Dimenze vysokého stupně důvěry v drogové subkultuře implikuje také sociální kapitál, jenž se na důvěře také zakládá. Ačkoliv se vymezovali dlouhými vlasy, nechtěli na sebe příliš upozorňovat veřejnou bezpečnost a státní bezpečnost. Dlouhé vlasy nosily „máničky“ z různých skupin společnosti, od undergroundu, přes alkoholiky, vyznavače

bigbitu a narkomanů. Měli strach z udávání známých StB¹²⁹¹³⁰, strach z vězení a „malérů“, kvůli tomu fungovali jako uzavřená skupina. Mezi ně se lidé dostávali hůře. Užívání drog respondenti skrývali před rodinnými příslušníky i zaměstnavatelem, proto se scházeli tajně v bytech, aby zde mohli drogy vyrábět a užívat.

Do bytu nepustili narkomani každého, musel například znát speciální poklepání na dveře. Lidé se do této společnosti dostávali přes známé. Na vztazích se odráží důvěra a přínos osoby skupině, protože většina přicházela s nějakým kapitálem: sociální kapitál ve formě vědomostí a zkušeností, materiální kapitál v podobě látek na výrobu drog, prostředky na užívání jako jsou jehly, přínos financí či potravin. Skupina si velmi úzce pomáhala, většina pamětníků ji postupně vyměnila za rodinu. Roku 1986 se odrazilo v pražské bytové kultuře zařazení pervitinu na seznam nelegálně držených drog, lidé jsou ostražitější a začínají zatahovat závěsy, aby byli co nejméně nápadní.

Narkomani, kteří nežili v Praze, uvedli, že Praha byla v rámci drog o úroveň výše. Z Prahy si vozili nejen čistší látky, ale také rady a informace, jak drogy užívat, na co si dávat pozor, ale i jak jednat s Veřejnou bezpečností.¹³¹ Takto cestovali do Prahy pamětníci z Havířova, Blatné a Pardubic. Další mekkou pro narkomany byl Hradec Králové, kde sídlila chemicko-technologická a lékařská fakulta. Na vysokých školách tohoto zaměření se občas objevil někdo, kdo se zajímal o drogy a přitom měl přístup k podkladům (chemickým patentům), laboratornímu zařízení a surovinám. Jeden případ uvádí, že jezdil za příbuznými do Ústí nad Labem, kde zažil první zkušenost s drogou.

Paradoxem jsou psychiatrické léčebny, kde chyběli odborníci se zkušenostmi, pamětníci se sem dostávali hlavně, aby získali modrou knížku a nemuseli na vojnu. Malá část byla v léčebnách kvůli léčbě, z toho dva dobrovolně a čtyři nedobrovolně. Svízel nastává

---

¹²⁹ Pamětníci popisují, že se o ně zajímalo primárně StB. Veřejná bezpečnost začala narkomany reflektovat až během poloviny 80. let 20. století. Předtím se o ně zajímali jen ve spojitosti s trestnou činností vykrádání lékáren a nezaměstnanost s paragrafem o příživnictví.

¹³⁰ Pamětník č. 25. popsal stěhování po bytech takto: „*Takže to spíš bylo tak, že v tom undergroundu, jak se člověk pohyboval z baráku do baráku, protože nemoh si být pořád na jednom místě, protože by si byl za chvíli chycený nebo by ses dostal do konfliktu se Státní bezpečností...takže jsem se dostával i na ty baráky, kde ještě pořád jeli (v drogách).*“

¹³¹ Vzpomínka pamětníka označeného číslem 35: „*I to, že ti Pražáci - samozřejmě, že tam je větší anonymita - tak nás učili, jak se to dělá, jak se ti toxici schází, jak to dělají, aby je nevybrali ti policajti. Že tohle se přeneslo svým způsobem sem. Že nás upozorňovali na to, ať každého mezi sebe neberem a jaké třeba lokality na to jsou dobré, že lepší je nějaká trochu odloučenější lokalita...Teď ještě samozřejmě falšování receptů, to mě se zdá taky přišlo z Prahy... ty bazítka, z brambory, jak se to dělá...že se kradly recepty z ordinací. Dokonce jak je ta Praha velká, tak jsme dělali zátahy na pražské lékárny, oběhli jsme deset lékáren, nesbírali spoustu a zase jeli s taškami zpátky...Nebo takhle i do menších měst, de to takhle nebylo rozjeté...Děčín, Pardubice, Hradec Králové...Třeba vloženej jsme mezi sebou měli toxika takového slušňáčka, že ještě nebyl tak dojebanej, tak toho jsme posílali do lékáren, aby byl nenápadnej...“*

v okamžiku, kdy je dívka poslána na odvykací kůru, ale místo aby odvykala, seznámí se s mladou ženou, která ji zasvětila do celého spektra užívání. Odchází tak poučenější a ještě více závislá na tvrdých drogách.

Informace o drogách lidé získávali jednodušeji v Praze, než v ostatních částech Československa, jak vyplývá z vyprávění pamětníků, v hlavním městě byly drogy rozšířenější a narkomani je uměli dříve zpracovávat. Lidé se přes známé dostávali do uzavřených skupin, které se scházely po bytech, v nichž byli zasvěceni do užívání návykových látek. Pokud se někdo další dostal k drogám a neměl přátele narkomany, stalo se tak ve vyhlášených podnicích, jako byl v Praze Žofín, Futurum nebo Slavie.

Skrze systémovou teorii vidíme prostředí jako společnost autopoietického systému subkultury, která se v rámci vlastní evoluce, musela vyskytovat jen v určitém prostředí – kde byla drogová subkultura nenápadná.

3.3.3. Dostupná tištěná média

Ačkoliv v Československu panovala cenzura totalitního režimu, objevovala se tištěná média, která se věnovala tématu tvrdých nealkoholových drog. Pamětníci vzpomínají na pět beletrických knížek a poklady z odborných knihoven. Po uvolnění cenzury začaly v roce 1986 vycházet knihy o drogové problematice. Dostupná tištěná média zastávají v paradigmatickém modelu funkci kontextu, ve kterém se uživatelé drog pohybovali a v němž sháněli informace o drogách.

Hledání informací odvádělo pamětníky od novin a časopisů, protože v nich vycházely minimální informace. Články byly ovlivněny propagandou, zaměřovaly se hlavně na kriminální případy černé kroniky, např. o vyloupených lékárnách. Pamětníci o nich mluví, jako o „článcích psaných na zakázku.“ Někteří respondenti uvádí, že z těchto důvodů ani noviny nečetli, protože pro ně informace nebyly přínosné.

Až po roce 1986 povoluje cenzura, a proto vychází více článků a knih s drogovou tematikou – od osobních příběhů až po varování lékařů. Někteří pamětníci nepřipouštějí, že by se objevovala tato tematika do roku 1989 v časopisech nebo novinách, ale někteří vzpomínají, že zahlédli zajímavé články s touto tematikou v *Mladé frontě*, *Literárních novinách* nebo časopise *100+1*.

Literatura s drogovou tematikou patřila mezi zakázanou literaturu, téměř nevycházela. Respondent číslo 24 uvedl, že se o drogách dočetl v samizdatu: „Dostával jsem se k různým samizdatům - prostě ti vždycky někdo dal strojovou výtisk a říkal: hele, ty vole, to nikde neříkej, kdes to vzal a pak jsi to zase šoupl dál. A o drogách a takovejhle věcech, tak si člověk přečetl.“

Pamětníci si vzpomněli na tituly z beletrie, ke které se tenkrát dostali. Nejstarší jsou ...*A bude hůř* z roku 1957, *Vstupenka do pekla* 1974 a *Odvrácená tvář Ameriky* 1975. Dále uvádějí publikaci *Fantastické a magické z hlediska psychiatrie* 1972 (pamětníci nevěděli přesný název, ale podle autora jsem ji našla v Klementinu), *My děti ze stanice zoo*, která u nás knižně vyšla roku 1987. Velkým zlomem byla kniha Radka Johna *Memento*, která v roce 1986 poukázala na to, že se drogy týkají i československé mládeže. Publikace, které vyšly dříve, jsou totiž přeložené a nepopisují situaci u nás. Přesto *Memento* nesplnilo svůj účel, pamětníci o něm mluví spíše s pohoršením. Nesouhlasí s tím, jak sbíral John informace, podle nich nepopsal realitu a nechal skutečná jména postavám, o kterých vyprávěl. V časopise *Mladý svět* roč. 1986 jsem narazila na upoutávku spojenou s výstavou k *Mementu*, která zvala čtenáře. Pravděpodobně mělo *Memento* velkou publicitu.

Z beletrie uvádějí dotazovaní navíc české a americké detektivky, respondent č. 13 uvádí, že se o účincích tvrdých drog dozvěděl v okultní literatuře, která pojednávala o černé magii, rituálech, dogmatech a kabale.

Studnicí moudrosti byly pro tehdejší narkomany odborné a univerzitní knihovny, kde byly pro studenty určitých oborů dostupné knihy o farmakologii, psychiatrii, psychofarmacii, patenty v chemických abstraktech, skripta k maturitě a podobně. Jediné názvy, které respondenti uvádějí, jsou *Toxikomanie* od E. Urbana z roku 1973 (roku 1986 byla vydána *Nealkoholová toxikomanie* od M. Urbana) a *Alkaloidy* – ale od roku 1957 do roku 1983 vyšlo podle Národní knihovny v Klementinu hned sedm titulů, které mají v názvu pojem – alkaloid. Pravděpodobně jde o knihu *Alkaloidy* od J. Stanka z roku 1957.

Respondenti vzpomínají na dostupné knihovny na pražském Karlově náměstí, na Americkém velvyslanectví, Národní knihovnu v Klementinu, knihovnu Jana Evangelisty Purkyně v Sokolovské ulici, Vědeckou knihovnu v Praze, Vědeckou knihovnu v Hradci Králové nebo v Českých Budějovicích. Přitom platí, že do odborných - univerzitních knihoven se dostali většinou jen studenti a knihovníci. Pamětník číslo 10 pracoval v Klementinu a využíval jej jako zdroj informací: „No, o těch ryzicích se právě dalo jako

zjistit v těch psychiatrických knížkách. Třeba jako myslím, že byla knížka pod názvem Otravy jako všeho možného druhu a byla to jako taky nějaká psychiatrická učebnice. Prostě, měl jsem k dispozici celý Klementinum. Tak jsem čerpal. Informace sálaly z každého možného pramene všichni přátelé.“

Pro doplnění pohledu na situaci v médiích jsme přečetli v Národní knihovně všechna čísla týdeníku Mladý Svět roku 1975, 1985 a 1986. Náhodně jsem nahlédla také do některých čísel časopisu Pionýr z roku 1986. Část časopisu Mladý Svět věnuje prostor příspěvkům čtenářů, ale překvapilo nás, že příspěvky nereflktují všechny „zajímavé“ články z předchozích čísel. Zveřejněné příspěvky nereagují například na články informující o nalezení několika tun heroinu a podobně.

Výtisky z roku 1975 obsahují jen tři články o problematice drog a všechny se vztahují ke Spojeným státům (např. titulky: „Americká velkoměsta mají potíže“, rok 1975, 27. ročník, 28. číslo, str. 24). Pro nás je zlomový rok 1986, protože se otevírá drogová problematika v médiích. A to nejen v novinách a časopisech. V roce 1986 vychází například beletristický román *Memento* od Radka Johna, do kin se dostávají československé filmy *Pavučina* (1986), později pak také snímek *Kopytem sem, kopytem tam* (1988). Ve Spojených státech v roce 1986 navíc vrcholila protidrogová kampaň Nancy Reganové „Prostě řekni ne“ a „Kokain, velká lež.“¹³² Jelikož česká média publikovala články o tom, jaké mají Americká města problémy s drogami a kolik Američané zadrželi drog na hranicích, musel zde působit určitý vliv, který chtěl vytvářet takovouto představu o této zemi.

Během roku 1986 vyšlo v týdenících Mladý svět celkem 12 článků s obsahem týkajícím se drogové problematiky. Lze je zařadit do čtyř kategorií: 1) varující články, 2) „zahraničí má problém“, 3) reflexe na knihu *Memento* a 4) ostatní. Varující články se už svým titulkem snaží zastrašit: *Vyřazená generace* (č. 13), *Jak zastavit lavinu* (č. 24), *Nová tvář smrti* (č. 36) a *Prodavači smrti* (č. 49). Články ve druhé kategorii líčí trestní případy, kdy byly v zahraničí dopadeny drogové gangy – z amerického prostředí *Falešný poštovský panáček* (č. 6) a *Dvě tuny hašiše* (č. 30) nalezené ve Velké Británii. Poměrně vděčné téma třetí kategorie je *Memento*, o kterém pravidelně Mladý svět informoval, od výstavy, rozhovoru s autorem, až po vyprodání knihy. Do poslední složky jsem zařadila dva zajímavé články, první o drogách *Proč se zvířata opíjejí* (č. 34) popisuje přírodní drogy, které užívají zvířata. Nejlepší je teorie

---

¹³² Shoemaker P.J., *Communication Campaigns About Drugs – Government, Media and the Public*, Lawrence Erlbaum Associates, Hillsdale, New Jersey 1989. ISBN-10 0805802304, s. 14

z tohoto článku: „*Dinosauri zahynuli jako narkomani – na předávkování!*“¹³³ Druhý pak o samaritance, která pomáhá dětem v nouzi, s názvem *Tři lidské průsečíky* (č. 27), popisuje dívku pomáhající teenagerům, kteří mají problémy s trestnou činností. Poslední třetí případ reflektuje kluka, který je závislý na drogách a jak s ním dotyčná pracuje a vytváří mu přátelské zázemí, jenž mu chybí v neúplné rodině.

Náhodou jsme narazili také na rozhovor s Radkem Johnem, který vyšel roku 1986 v Pionýru, časopisu pro mládež (číslo 6, str. 18), kde popisuje, co jsou to drogy a jak narušují osobnost. „*Kdo začne brát drogy, projde, pokud se nepředávkuje hned na začátku, několikaletým cyklem, který jen ve velice malém množství případů neskončí rozpadem osobnosti, pobytem v psychiatrii, ve vězení nebo sebevraždou.*“¹³⁴ Dál srovnává John informace o drogách s informacemi o sexu, že by si rodiče měli zvolit, jestli dítěti informace dají či ne. Stejně náhodně jsme narazili na rozsáhlou reportáž z časopisu Signál, který se zaměřoval na kriminalistické případy (rok 1986, číslo 41, strany 3, 8-11).¹³⁵

Obecně tištěná média o tvrdých drogách širokou společnost moc neinformovala. Publikace se vyskytovaly v užším kruhu odborníků – studentů, knihovníků a lidí, co se zajímali o drogy. Laik se těžko dostával k informacím, nevěděl jaké knihy hledat a neuměl v nich číst (chemické vzorce, latinský nebo německý jazyk ve starších publikacích). Studenti v knihovnách hledali patenty, chemické postupy, jak vyrábět tvrdé drogy a také jejich účinky. Časopisy a noviny neměly o tématice drog téměř žádnou informační hodnotu, útržkovité zprávy soustředily drogy do západního kapitalistického světa. Působily tendenčně a mlhavě. Až po roce 1986 se objevovaly příběhy českých narkomanů v beletrii (*Memento*) i některých médiích (časopisy Mladý svět, Signál a 100+1). Zpočátku se snaží pomocí článků varovat

---

¹³³ Časopis Mladý svět rok 1986, ročník 28, číslo 34, strana 25

¹³⁴ Časopis Pionýr rok 1986, ročník 24, strana 27

¹³⁵ Na pěti stranách podrobně novinář Stanislav Motl rozkrývá problematiku toxikomanie. Nechybí velké fotografie rozpíchaných rukou, což oproti Mladému světu je zarážející. Mladý svět nemá tak velké obrazové reportáže, a když ano, tak jsou fotografie nekvalitní a většinou se jedná o reportáže ze zahraničních cest, v daném období nedávali drogám tolika prostoru. Signál popisuje lékařské statistiky, například jen 26 % hospitalizovaných osob v psychiatrické léčebně v Horních Beřkovicích pocházelo z harmonických rodin. Dalším bodem reportáže je ohlédnutí do minulosti, odkud se drogy vzaly a jak je používali indiánští medicinmani a starověcí a středověcí kouzelníci. Článek nezapomíná připomenout, že renesance této tvrdé drogy proběhla ve Spojených státech amerických. Varuje, že nejhroženější skupinou jsou mladí lidé, zvláště nezaměstnaní, ale i dělníci a studenti. Text reflektuje i skutečnost, že v Československu byla problematika drog odborníky podceňována, a záměrně odsouvána jako problematika zahraničí. Popisuje také pokoutnou výrobu drog v Československu, často spojenou s trestnou činností. Článek se vysoce shoduje s výpověďmi pamětníků, které jsem prováděla. S jediným rozdílem, pamětníci, se kterými jsem mluvila, z 98 % nešli dobrovolně na léčení do psychiatrické léčebny a pokud se s ní dostali do styku, hodnotí ji negativně. Často byla léčba neefektivní, dílem toho, že narkomany zařazovali lékaři do skupin s alkoholiky a léčebným faktorem měla být „nedostupnost drog v léčebně.“

a zastrášovat. Užívání tvrdých drog spojují s kriminalitou. Bohužel o rizicích spojeným s užíváním drog tištěná periodika mlčí.

3.3.4. Dostupné filmy v Československu

Filmy jsou populárním druhem médií, na kterém se také podepsala cenzura totalitního režimu. Zároveň v paradigmatickém modelu zastávají filmy kontext, ve kterém se uživatelé drog dozvídají informace o drogách. Mnoho zahraničních filmů bylo u nás promítáno se zpožděním anebo do kin nebyly uvedeny vůbec. Snímky, dokumenty a televizní seriály, vše podléhalo ideologické kontrole.

Pamětníci vzpomínají na pár českých a zahraničních filmů, které před rokem 1989 viděli. Nejstarší český snímek je z roku 1972 ze seriálu *30 případů majora Zemana*, díl *Mimikry*¹³⁶. Hlavní zápletka tohoto dílu je o dívce, která zemře na předávkování drogami. Viníky jsou členové bigbítové skupiny Mimikry, kteří se chytají emigrovat do ciziny pomocí únosu letadla. Pamětníci potvrzují, že se díl inspiroval skutečnou událostí, kdy skupina osob chtěla utéct – uletět do zahraničí.

Dalším českým filmem je snímek *Pavučina* (1986), který nám časově koresponduje s uvolněním cenzury tématu drog. Dále respondenti uvádějí snímek až z roku 1992 – *Kamarád do deště 2*. Bohužel se zde projevuje špatná orientace v čase u lidí, kteří neprošli ústavní léčbou, jež pomáhá závislým si utřídit minulost. Snímek totiž zařadili do 80. let 20. století, ale ve skutečnosti byly v kinech uvedeny v 90. letech. Až ve filmové databázi jsme zjistili přesné roky, kdy šel film do kin.

Ze zahraničních snímků zmiňují filmy *Hlubina* (1977 Itálie, Turecko například až 1979), *Cesta rajské smrti* (Itálie 1977, Portugalsko 1981), *My děti ze stanice zoo* (Západní Německo 1981, premiéra ve Východním Německu byla až roku 1987), *Vlasy* (1979 USA, 1982 Belgie) a pak *Bílé světlo* (1991 USA a Kanada, tady opět film pamětníci špatně časově zařadili).

Pro širší ilustraci jsme namátkou procházeli filmové databáze a našli jsme zahraniční filmy, které postupně zobrazují drogovou tematiku. Bohužel v Československu nebyly oficiálně dostupné. Jedná se o snímky *Woodstock* (1970 USA), *Luna* (1979 Itálie), *Panika v Needle Parku* (1981 USA), *Zrozen k vítězství* (1981 USA), *Černá roucha* (1983 Španělsko), *Zákon mlčení* (1985 USA), *Drogy z Timesquare* (1986 USA), *Big man I. – Neobvyklá pojistka*

---

¹³⁶ Celý díl je dostupný na internetu: http://www.youtube.com/watch?v=_1_PUmSPgjk

(1989 Itálie, Francie, Západní Německo). Povolující cenzura na konci osmdesátých let v Československu povolila film *Kopytem sem, kopytem tam* (1988), který vypráví o zhýralém životě, který vede k nemoci AIDS.

I když respondenti příliš o filmu jako zdroji informací nemluví, byl to jeden z informačních kanálů. Například respondent číslo 20 vzpomíná: „*No, v učení jako mistr odborného výcviku jako nás vzal do kina na film Cesta rajske smrti, cesta drogy jako, v podpatku si vydělává jako, když jsou na fízlárně jako narkomanovi, tak si píchá, že má abstíák z heroinu jako.*“ Jeden narkoman vyprávěl také o filmovém klubu, kam se chodili dívat na režimem zakázané filmy. S postupným technickým vývojem kolovaly na konci 80. let 20. století zakázané filmy.

V roce 2012 vyšel český psychologický dokument *Piko* o rozvoji drog v bývalém Československu. Hlavní postava vypráví příběh o počátcích výroby pervitinu u nás a peripetích, jež s drogami souvisejí. Shodou náhod se jedná o stejnou osobu, která se zúčastnila i našeho projektu.

Rozbor filmů není klíčovým tématem pro moji diplomovou práci. Časové zpracování však ilustruje situaci u nás, kdy v Evropě vycházely filmy o drogové problematice, ale v Československu se ve stejné době, tedy v 70. a 80. letech, mlčelo. Výjimkou je díl *Mimikry* ze seriálu *30 případů majora Zemana*. Filmovou cenzuru u nás pokořil až roku 1986 film *Pavučina*, ve stejný rok vyšla kniha *Memento*. Společnost se začala více otevírat drogové problematice.

3.3.5. Mezilidský internet

Další oddíl se týká sféry komunikace mezi narkomany – osobního vyprávění, které fungovalo na základě sociální sítě drogové subkultury. Informace se takto dostávaly jen k osobám, které „byly napojeny“ do dané skupiny. Z rozhovorů s pamětníky vyplývá, že hlavním zdrojem informací bylo právě vyprávění, osobní sdílení, jež bylo založené na vzájemné důvěře. Pro drogovou subkulturu bylo typické, že se stranila většinové společnosti a stýkala se buď potají v předem domluvených bytech, nebo v podnicích, kde narkomany tolerovaly. Odtud také vyplývá jeden z hlavních zdrojů informačního kanálu – ústního vyprávění, informačních uzlů a kanálů, které se propojovaly podle daných možností,

vznikala tak síť informátorů a toku informací založená na osobním setkání - mezilidský internet.

Tuto kategorii označují termínem „mezilidský internet“, který použila v popisu drogové společnosti pamětnice číslo 31. Tento termín poukazuje na sociální síť a hlavní zdroj informací o tvrdých drogách v bývalém Československu, což evokuje také dnešní nejpoužívanější zdroj informací, založených na počítačových sítích – internet (inter znamená mezi, net je síť). Současná moderní společnost je pevně spjata s funkcí internetu, který se stal každodenní součástí života. V 70. a 80. letech 20. století se v Československu začaly objevovat prototypy dnešních počítačů, ale o internetu u nás nikdo nic nevěděl.

Zprávy, které kolovaly, označují pamětníci jako „fašácké vzdělání“¹³⁷, kam patří zkušenosti, vědomosti, zvědavost, které si narkomani tehdy předávali. Jde především o dovednosti typu: znalost latiny pro falšování receptů, teorie a praxe drog na vysokoškolské úrovni, postup varu drogy, získání patentu a jeho vylučování a následná aplikace v praxi.

Informace o drogách se šířily směrem od „chytřejších lidí“¹³⁸, kteří si byli buď schopni získat informace sami samostudiem a experimenty, nebo již měli informace od někoho jiného. Za chytřejší lidi označují respondenti například starší známé, kamarády vysokoškoláky, studenty, družku zdravotní sestru, vařiče drog a podobně.

Mezilidský internet oproti dnešnímu internetu měl zvláštní charakter struktury, byl totiž hierarchizován. Nebylo možné získat informace od kohokoliv, strach z represe a cenzury byl natolik velký, že informace se předávaly jen vybraným jedincům. Výběr spočíval na důvěře, určitém přátelství a výhodu měl ten, kdo byl schopen zajistit materiál pro výrobu drogy. Hierarchie mezilidského internetu se projevovala také tím, že kdo věděl více, byl ve skupině uznávanější. Například vařič, měl zkušenosti, znalosti, dovednosti a byl zdrojem drog pro skupinu, byl na nejvyšší pozici, kterou se většina snažila udržet. Jen někteří nechávali přátele sledovat průběh varu, ne každý se tak mohl dozvědět, jak var funguje.

---

¹³⁷ Pamětník č. 9.: „Každý člen té party, uměl vyplnit a vypsát recept správně jak má být napsaný. Věděli jsme přesně, že se může koupit, kde chce a jak chce, že jo. Všichni nějak dělali prostě školu. Když se třeba vařil perník, tak se sháněli informace, kdo měl sešit popsaný výroky - zkoušeli to doopravdy, věděli něco o tom ... dalo by se říct, i o lidském těle. Tahali jsme si účetnice. Zkrátka věděli jsme o tom dost. Hlavně samostudium.“

¹³⁸ Respondent č. 15: „...a tenkrát, já nevím, užívali to spíš ty chytřejší lidi, nebo to ... ti blbli se k tomu nedostali. Dneska si to každý může koupit, kde chce a jak chce, že jo. Všichni nějak dělali prostě školu. Když se třeba vařil perník, tak se sháněli informace, kdo měl sešit popsaný výroky - zkoušeli to doopravdy, věděli něco o tom ... dalo by se říct, i o lidském těle. Tahali jsme si účetnice. Zkrátka věděli jsme o tom dost. Hlavně samostudium.“

V rozhovorech se opakuje – informace jsem se dozvěděl od známých, od přátel, od starších toxiků (narkomanů), od kamarádů a podobně. Zakotvenost těchto slov se nám v rozhovorech objevila dvanáctkrát.

Pokud interpretujeme *mezilidský internet* z pohledu Niklase Luhmanna, jedná se o variace a procesy autopoietického systému, který reaguje sám na měnící se prostředí. Není ničím a nikým řízen. Drogová subkultura (systém) je operačně uzavřená, sama sebe organizuje a sama vytváří prvky a vztahy (hledání nových způsobů obstarávání drog, experimenty a příjem nových členů), které používá k pokračování získávání drog (svých operací). Luhmannův smysl představuje u drogové subkultury získávání drog – hédonistický cíl, ukojení potřeby – závislosti, pro kterou je nezbytný sociální kapitál v podobě materiálu a informací. V rámci paradigmatického modelu je mezilidský internet strategií a jednáním, které uživatelé drog praktikovali v bývalém Československu, reagovali tak na kontext, ve kterém se nacházeli.

3.3.6. Tabuizace drog

V rozhovorech reflektují narkomani tabuizované téma drog. Popisují, na jaká úskalí při získávání informací o drogách naráželi. Tento pohled interpretujeme u Luhmanna jako prostředí systému, na které drogová subkultura musela reagovat a přizpůsobit se. Skrze paradigmatický model mluvíme o intervenujících podmínkách, které ovlivňovaly způsoby získávání informací o tvrdých drogách. Lze také sledovat odlišnou informační situaci v bývalém Československu vůči dnešní společnosti. Tabu se dotýká čtyř hlavních sfér: nedostatku odborníků, zákonů, cenzury a skrývání subkultury.

Nedostatek odborníků, zvláště lékařů, měl dalekosáhlé následky. Lékaři neměli zkušenosti s narkomany, v 70. a 80. letech chyběly speciální oddělení na psychiatrických léčebnách. Drogově závislí většinou končili s alkoholiky, a když neměli štěstí, byli využíváni jako volná pracovní síla. Se specializovanou terapií se nikdo z dotazovaných do roku 1989 nesešel. Nedostatek kvalifikovaných lékařů se podepsal také na informovanosti společnosti – nebyla k dispozici odborná pomoc, a také narkomani nic nevěděli o nemocech a infekcích, které jim hrozily. V Československu byl pak v 80. letech zaznamenán nárůst žloutenky typu B a C, často i v pozdějším stádiu. Podobný případ byl také s AIDS, o kterém se u nás tenkrát moc nevědělo. Následně narkomani nepřemýšleli o riziku a neznali následky užívání drog.

Jeden dotazovaný uvádí příklad, kdy byl v dětství (v 70. letech) považován za silného astmatika a alergika, lékaři byli překvapeni, že skoro nespí. Prášky, jež mu předepisovali, měly silné povzbudivé účinky. V momentě, kdy mu byly vysazeny, v jeho 14 letech, dostal abstinenci příznaky. Do života si nesl větší toleranci k budivým drogám a až v pozdějším věku si uvědomil, co mu v dětství lékaři předepisovali.

Tabuizace nepřímo oslabilo důvěru v lékaře. Narkomani v 70. a 80. letech 20. století předčili svými znalostmi lékaře či zdravotní sestry. Dáno to bylo zvláště tím, že experimentovali a hledali způsoby přípravy, užívání, účinky ve starých knihách nebo zahraniční literatuře. Narkomani tak byli o krok napřed, ale chybělo jim povědomí o nemocech, rizicích spojených s užívání látek apod. K této skutečnosti musíme připomenout, že když se narkomani dostali k lékaři nebo do léčebny, nedostávalo se jim adekvátní léčby. Buď podstupovali s alkoholiky proceduru antabusu určenou pro léčbu alkoholismu, nebo byli utlumováni stejnými látkami jako nezvladatelní duševně nemocní pacienti, v lepším případě pomáhali s pacienty. Z vyprávěných zkušeností známých nevěřili v pomoc ze strany doktorů, raději lékaře nevyhledávali a léčili se svépomocí. Jediný lékař, na kterého narkomani vzpomínají, že jim pomáhal, byl Mudr. Jiří Presl. Ten pracoval ve Středisku drogových závislostí FN II. od roku 1983 až do roku 1991, poté se podílel na otevření nadace Drop In.¹³⁹

S nedostatkem zákonů si příslušníci VB a StB pomáhali jinými paragrafy, a to především za příživnictví a podávání drog mládeži. V 70. letech 20. století StB moc informací o drogách neměla, někteří pamětníci vzpomínají na zповědi a popisy, na které se jich vyptávali.¹⁴⁰ Poměrně často neměli na narkomany, žádný jiný prostředek, až v polovině 80. let se dostává pervitin na seznam nelegálních drog. Nabízí se otázka, jestli by pružnější legislativa, která by rychleji reagovala na drogovou situaci v Československu, omezila šíření drog.

Nejširší sférou tabuizace drog byla cenzura. Cenzura režimu omezovala všechna média, ať už se jednalo o tištěné knihy, noviny, časopisy, rádia či televizi. Nejen, že vycházelo málo knih, ale také byla řada starších knih zakazovaných. Následkem nedostatku informací narkomani neřešili nemoci a infekce. V dobových médiích se setkáváme s alkoholovou

---

¹³⁹ Životopis Mudr. Jiří Presl, Česká televize, Dostupné na: <http://www.ceskatelevize.cz/lide/jiri-presl/>

¹⁴⁰ Pamětník č. 29. popisoval pátrání StB po informacích: „I když takhle, ono, to Stb taky zřejmě taky převzalo tu iniciativu tehdy, protože asi tušili nebo věděli, že se tady vytváří nějaká nová skupina lidí, a oni o těch drogách nevěděli vůbec nic a také inteligentnější složka té bezpečnosti měla asi za úkol se něco o těch drogách dovědět. Protože vím, že ti estebáci úplně normálně v klidu si se mnou jenom chtěli povídat. Co to ten pervitin je vůbec za látku. Co tu dělá. Jo, jo, takže ... a zrovna, když chtěli takovýhle pohovory, tak to se nikoho neptali.“

závislostí, ale ne s nealkoholovými závislostmi, jako jsou halucinogeny, konopné drogy, opiáty, stimulanty a podobně. Dotazovaní mluví o ideologičnosti médií, o tabuizovaných drogových případech, kdy nebylo zveřejněno odsouzení narkomanů, což několik osob uvádí také jako důvod, proč po informacích nepátraly. Běžní občané si ani narkomana nedokázali představit, „*narkoman pro ně byl apokalyptická příšera.*“ Okolo roku 1986 povolila cenzura a do kin, novin a časopisů se dostávají střípky o narkomanech. Tyto střípky vyvolaly v narkomanech spíše opačné chování, několik dotazovaných si dokonce vzalo hlavní postavu jako svůj ideál – vzor.¹⁴¹

Pokud média informovala o narkomanech, mluvilo se o nich „*jako o špinavých a uslintaných závislácích*“, obecně byly „*drogy jen na západě.*“ Těmito tvrzeními byli někteří deozorientovaní, nevěřili tomu a ze zpráv si dělali legraci. Např. dotazovaná uvádí, že se nebála v Československu užívat drogy, protože si myslela, že se „*opravdivé drogy se k nám nemohou dostat, protože jsme byli za železnou oponou.*“ Druhým důležitým následkem nedostatečné informovanosti je, že lidé nepoznali a ani nereflektovali drogově závislé.¹⁴² Pamětníci vzpomínají na případ, kdy je policisté zastavili a domnívali se, že jsou opilí, což ale alkoholový test nepotvrdil. Proto je museli pustit, ač bylo zřejmé, že nejsou zcela v pořádku¹⁴³.

Další prominuté incidenty se odehrávaly v Praze na veřejných prostranstvích, kde občas někdo zasadil marihuanu, nikdo ji ale nepoznal. Mezi takováto místa patřily květníky na Václavském náměstí, Náměstí republiky a Vítězném náměstí, na kterém stála socha V. I. Lenina osázená marihuanou.

---

¹⁴¹ Dotazovaný č. 31. vzpomíná na svůj idol: „*Myslím, že spíš mě bavily My děti ze stanice Zoo jako jo. A nebo to jako, samozřejmě jako ještě z dob punkových ideálů jako Sid Vicious, kterej zemřel na heroin jako to byl taky jeden velký vzor.*“

¹⁴² Respondent č. 11. popisoval situaci: „*Když jsem tehda dostal igelitku (konopí), normálně, do autobusu, nezavřenou, smrad jak sviňa, nikdo nic nevěděl, tenkrát jsem si z toho dělal prdel... Protože tehda to nikdo neznal, to není jak dnes, že babky to znaj z časopisů, z televize, ze všeho možného... No a ještě jsem pak šel s tou igelitkou přes náměstí a kolem mě třeba šli policajti... No a v podstatě jsem si říkal „no mohl by to být pěkný průser“...ale na druhou stranu jsem se chechtal, protože spousta lidí to neznala...A i kdyby to oni cítili, když prošli kolem, tak by si toho nevšimli...“*

¹⁴³ Respondent č. 11 vzpomínal: „*..no a nebo mě zastavili v autě, to bylo těsně před revolucí, jeli jsme z nějaké akce, samozřejmě policajti stáli v okolí, a hledali napitý lidi...Já jsem byl hodně zelený a ještě jsem měl něco v kapse - tak to bych dneska cítil jako hodně riskantní situaci, to už bych si nelajzl. A zastavili mě a dávali mi dýchat...a všimli si, že su nějaký divnej...to mě ještě víc sejmulo...dneska si myslím, že to už je na mě poznat míň, když su zhulenej...A pamatuju si, jak on mrsknul tou trubičkou o zem a říká „kurva nic mu není, jak je to možný?“. Tak jsem byl rozklepanej, protože tady (v kapse mikiny) jsem měl sáček a tenkrát by to byl velký průser...To bych šel tenkrát určitě do basy...Dneska je to tolerantnější, to by museli zavřít půl státu. No a nezjistilo. Protože jim to nedocvaklo vůbec. Dneska už jsou ti policajti informovaní...oni vjvou, že to bude aji byznys, tahat z těch lidí prachy...mají určitě nějaké ty přednášky...A jak říkám, určitě jsou mezi nima týpci, kteří hulijou...“*

Z rozhovoru s pamětnicí číslo 31:

„No před revolucí jsem neměla kde (pěstovat marihuanu), že jo. Tak jako na internátě to jako v zahradě pěstovat, to by nebyl dobrý nápad. Ale viděla jsem zrovna, jak jsem přijela, jak někdo osázel marihuanou na Kulaťáku celý okolí sochy Lenina, pak to tam bylo, prostě Lenin stál prostě v tom konopí a nikdo si toho docela dlouho nevšiml no. To byly nějaký osmdesátý léta. Tak nějak právě. Osmdesátejšestej.

Tazatelka: To jsem takhle slyšela o Náměstí Republiky, že bylo taky osázený.

No, ono to občas jako někde jako bylo, jenže tehdy to skoro nikdo neznal jo. Takový ty, že jo, tak co jako dík, že jako, to jsme taky nadávali tomu no Jirkovi Doležalovi, že nás proflák. Teď to pozná každá babička, že jo jako jo. Jako na tričkách a peněženkách, všude, že jo. No a v té době prostě to, co to je, že jo, to vypadalo jako každej druhej plevel. To nikoho vůbec nenapadlo, že by prostě to, Lenin stál po kolena v ganji.“

Nejvýše vzdělaným ve skupině byli nedostudovaní studenti chemicko-technologické nebo farmaceutické vysoké školy, v naší skupině mluví jen o třech studentech. Většina pamětníků nedodělala střední školu, na vině je také to, že průměrný věk první zkušenosti s drogou je 15 let. Všichni dotazovaní začali užívat omamné látky ještě před svými 18. narozeninami, tedy na střední i základní škole. Následné problémy s užíváním drog se podepsaly na soustředěnosti a každodenní docházce, tím se snižovala jejich šance dokončit si středoškolské vzdělání.

Tabuizace drog se podepsala také na odborné naučné literatuře, která se tématu drog vyhýbala. Tehdy nebyl rozšířený internet a dostupná média (noviny, televize, časopisy, rozhlas apod.) o nealkoholových závislostech nepodávala komplexní informace. Veřejnost si nedokázala detailněji představit problémy okolo drog. V porovnání s dnešní situací, rodiče závislých dětí nebo sám narkoman si může na internetu nebo v knihovně najít rady a doporučení pro narkomany, od ambulantní až po substituční léčbu.

Tabu drog posiluje význam vyprávění, které se tak stává primárním zdrojem informací. V 70. a 80. letech 20. století nebyl v Československu mezi lidmi internet, oficiální informační kanály a odborná literatura o drogách mlčela, nebo posunovala problém do západních „kapitalistických“ zemí. K lidem se nedostávalo odborné stanovisko, které by je varovalo před riziky spojenými s užíváním drog. Všichni se tak obraceli k radám neoborníků, laiků. První nestátní nezisková organizace zabývající se problematikou závislostí na nealkoholových

drogách vzniklo roku 1990 pod názvem Sananim. O rok později otevřel Sananim Terapeutickou komunitu Němčice, určenou pro dlouhodobou léčbu osob závislých na nealkoholových drogách, první svého typu u nás.¹⁴⁴

V programu Atlas-ti můžeme sledovat frekvenci výskytu jednotlivých kódů (zakotvení) a také jejich propojení s ostatními kódy (hustota odráží kontext mého vidění v souvislosti s ostatními kódy). Vzhledem k povaze dat a kvalitativnímu zpracování analýzy jsou pro nás důležité i kódy, které se neobjevují tak často. V rozhovorech pamětníci často mluví o uzavřenosti skupiny, 24 krát citována a 26 krát propojena, což je jeden z nejfrekventovanějších kódů. Nedostatek odborníků se v textu objevuje jednou, ale s dalšími kódy je propojen hned třikrát. Jen jednou se objevuje nedostatek zkušeností lékařů s hodnotou propojení šest. Cenzura se v rozhovorech objevila třikrát, propojena s dalšími kódy je šestkrát.

Obecně měli narkomani obtížnější cestu k informacím o tvrdých drogách i k samotným látkám. Tvrdé drogy nebyly ve společnosti dostupné, vyjma toluenu, uživatelé si tak museli látku nejprve připravit, což bylo podmíněno určitými znalostmi, které byly v 70. a 80. letech 20. století těžko dostupné. K obecným informacím se společnost dostávala přes cenzuru totalitního režimu velmi složitě, nevycházely odborné knihy, povrchní a nedostačující zkratkovité zprávy v novinách, rozhlas a televizi vytvářely dojem, že u nás drogy nejsou a jedná se o problém západní kapitalistické společnosti. Společnost o drogách obecně nevěděla, StB nemělo řadu tvrdých drog na seznamu zakázaných látek. Ani neuměli poznat zdrogovanou osobu, lidé nevěděli, jak vypadá marihuana, neuměli narkomanovi poradit, nevěděli kam ho poslat, nevědělo se, jaká rizika mu hrozí v souvislosti s injekčním užíváním, neznali zdravotní důsledky. Mocenské represe směřovaly k uzavírání závislých za zdi léčeben, kde byli mimo dohled veřejnosti, ale kde jim neuměli pomoci.

Z pohledu Niklase Luhmanna a jeho systémové teorie interpretují tabuizovanou společnost jako prostředí, které bylo ovládáno totalitním systémem pomocí cenzury, odtud částečně pramení nedostatek odborníků. Dále je zde vidět evoluce - proces prostředí, kdy s nedostatkem zákonů musí pracovat také VB a StB. Z tohoto prostředí, které popírá existenci drog, vychází také tvrzení, že „drogy byly jen na západě.“ Drogová subkultura, autopoietický systém, na to reagovala nedůvěrou k lékařům, uzavíráním se. S tím souvisí také přesun do ústraní – bytů a vybraných podniků. V krátkodobém hledisku se tento evoluční krok zdá výhodný, skupina se takto chránila před prostředím, ale z dlouhodobého hlediska byly faktory

---

¹⁴⁴ Historie Sananimu o. s. [cit. 2. června 2012]. Dostupné na: <http://www.sananim.cz/o-nas/historie.html>

nemocí a následných komplikací pro většinu členů skupiny neúnosné. Když se pohybujeme v 70. a 80. letech 20. století, musela subkultura stále přijímat nové členy, aby nezanikla, i když to pro ni bylo nebezpečné z hlediska donášení informací StB. Užívání tvrdých drog nelze vydržet příliš dlouho, jak ze zdravotního (infekce a duševní poruchy), tak i z ekonomického hlediska (při závislosti nelze dlouho vydržet v pracovním procesu).

V paradigmatickém modelu nedostupnost informací zastupuje intervenující podmínky, jež komplikují získávání informací. Drogová subkultura v rámci panujícího kontextu v bývalém Československu nevěděla o škodlivosti tvrdých drog a jejich následků. Neměli proto ani představu, jak se vypořádat se závislostí. Pomoc u lékařů nehledali, nedůvěřovali jim. Tvrdé drogy se postupně dostávaly na seznam nelegálně držených látek až ve druhé polovině 80. let 20. století, do té doby StB pronásledovala uživatele drog jen díky paragrafům za příživnictví nebo v rámci krádeží, nejčastěji se jednalo o vykradené lékárny.

V porovnání se současností, kdy je na internetu dostupná stovka stránek věnující se závislostem, si každý může udělat obrázek, jestli mu to za to stojí ochutnat drogu. Lidé jsou schopni nasměrovat narkomany do poradenských center, kde jim pomohou znovu zařadit se do běžného života. S bohatými zdroji informací mají dnešní narkomani velkou výhodu.

3.3.7. Informační kanály

Při sledování pohybu informací se setkáváme s třemi hlavními pilíři pro získávání informací o tvrdých drogách: ústní tradování, učení a místa setkávání. Nejsilnějším primárním zdrojem informací pro narkomany v období 70. a 80. let 20. století bylo ústní tradování, mezilidský internet založený na osobním setkávání, důvěře, známostech a hierarchizované skupině. Druhým způsobem šíření informací bylo učení – narkomani odkoukávali od známých a přátel jak a kolik užívat drog. Některým se podařilo se od známých naučit uvařit drogu, ale těch bylo zpočátku málo vzhledem k exkluzivitě umění vyrobit drogu. Počet vaříčů přibýval až ve druhé polovině 80. let 20. století.

Na výše uvedené navazuje třetí pilíř – místa setkání, která jsou úzce spjata s osobním setkáváním při ústním tradováním a učením, které pro ně bylo podmínkou. Paradoxem míst setkání jsou školy a léčebny, tedy místa, která se v dnešní společnosti představují jako centra pro odvykání a preventivní programy proti závislostem. V době socialistického

Československa tu bohužel chyběly informace, proto v léčebnách neprobíhaly programy pro závislé narkomany a ve školách chyběla protidrogová osvěta.

Další odnož patří ojedinělým případům, jež zmínila jen jedna osoba, ostatní se o nich nezmiňují, či je popírají. Proto se jedná o výjimky, ke kterým se dostaly jen některé osoby a většinová společnost k nim neměla přístup. Ve svém výzkumu sem řadím samizdatovou literaturu, která přinášela také informace o drogách, zahraniční literaturu, kriminální detektivky, jež využily motivu drog. Většinou detektivky řešily drogy jako problém západních kapitalistických zemí, výjimku tvoří díl *Mimikry* ze seriálu *30 případů majora Zemana*. Pokud lidé věděli, kde hledat nebo se doslechli o halucinogenních houbách, byl k dostání atlas hub, který popisoval tyto jedovaté houby. Přelomový rok 1986 se objevuje také v této oblasti – vyšla kniha *Memento*, v časopisech se objevuje více článků s tématy o drogách, do kin se dostal český film *Pavučina*.

Opakem informačního kanálu je zmražený kanál, tedy důvody a následky, proč informace nekolovaly v celé společnosti. Důvody, proč necirkulovaly informace, jsou: cenzura režimu a skutečnost, že lidé nepatřili do jádra drogové subkultury. Díky tomu, že do skupiny nepatřili, nemohli se dozvědět více z novin, televize či knih, které mlžily a drogy v Československu nepřipouštěly. Pokud někdo nepatřil do jádra narkomanů, nebyl informován o komplexním systému výroby a užívání drog. Cenzura omezovala publikace všech tiskovin, rozhlas i televizní vysílání. Existovala také jakási autocenzura, která nedovolovala lidem na veřejnosti o tabuizovaných drogách mluvit ze strachu z udávání, výslechů a věznění. Informovaní lidé věděli, že se jedná o protirežimní činnost, proto si dávali velký pozor před kým a o čem mluví.

Důsledkem zmraženého kanálu je to, že o drogově závislých nikdo nevěděl, režim vytvářel dojem, že u nás drogy nejsou, nemluvalo se o drogách, v novinách byly minimální informace, neexistovala osvěta, lidé nedostali varování o následcích a závislosti, informovanost chyběla policii i lékařům, kteří neuměli narkomanům pomáhat. Narkomani se neměli ke komu jít poradit. Proto narkomani často experimentovali také s první pomocí a o nemocech jako je AIDS nebo žloutenka typu C se dozvěděli až v období revoluce nebo po ní.

Niklas Luhmann by zde viděl zmražený kanál jako prostředí, které obklopuje autopoietický systém – drogovou subkulturu, která evolučním vývojem získává, hledá a experimentuje v oblasti drog. Binárními kódy zde jsou mít/nemít informaci; umět/neumět

první pomoc; mít/nemít se s kým poradit a podobně. Jako médium v koncepci Luhmanna zde máme informaci o droze, jako pohon celé subkultury (smysl) zde máme cíl vědět o drogách co nejvíce a vytěžit z informací pro výrobu a její užití maximum.

3.3.8. Drogová subkultura z pohledu Niklase Luhmanna jako sociální systém

O existenci drogové subkultury se v 70. a 80. letech 20. století v Československu moc nemluvilo, většinová společnost o ní nevěděla. Cenzurovaná média a přísně kontrolované hranice nepřipouštěly, že by se u nás mohly tvrdé drogy vyskytovat. Přesto se v Československu objevila skupina lidí, která fungovala v určitých hranicích, za omezených podmínek, zvláště informačních, jejímž cílem bylo získat a následně užívat tvrdé drogy.

Z pohledu Niklase Luhmanna a jeho teorie systémů můžeme drogovou subkulturu interpretovat jako autopoietický systém, který má schopnost sám sebe vytvářet, jednotlivé systémy se vyvíjejí autonomně, a to tak, že realizují možnosti, které jsou obsaženy v síti prvků, z nichž jsou složeny. Síť prvků v našem souboru představují informovaní uživatelé.

Drogová subkultura byla také funkcionálně diferenciovaná. Každý článek nesl jistou funkci: část lidí zajišťovala přísun látek na výrobu drog, část obstarávala prostory, ve kterých se scházeli, část dodávala potraviny, jiní hledali informace, uměli poskytnout první pomoc, žili separátně od většinové společnosti. Jako „médium“ zde funguje droga a informace o drogách, jež figurují při směně. Vyměňuje se za bydlení, stravu, za látky potřebné pro výrobu a podobně. Odtud bychom mohli odvodit také binární kódy: mít/nemít; uvařit ji/neuvařit ji; umět/neumět ji sehnat; poznat/nepoznat drogu atd.

Za „smysl“ (operační modus sociálního systému) drogové subkultury považují hédonistický cíl – umět vyrobit čistou drogu a mít jí dostatek, což vede členy ke zdokonalování postupu, experimentování, snahu o stabilizaci přísunu drogy. Luhmanovy sociální systémy jsou jako autopoietická souvztažnost konstituovány komunikací.

V 70. a 80. letech můžeme na drogové scéně pozorovat i jistou „evoluci“, kdy se lidé dostávají k různým typům a způsobům užívání drog („variace“) a z možných alternativ vybírají to, co je pro ně nejsnazší („selekcce“), v 80. letech nastává období „stabilizace“, kde se zachovaly postupy a způsoby řešení. Například lidé omezili čichání toluenu, kde se vyskytly problémy s dávkováním, naučili se jak využívat tablety kodeinu, nejprve je polykali, pak rozpouštěli v čaji, filtrovali přes vatu v injekční stříkačce a až následně získali a upravili

patenty na výrobu pervitinu a heroinu. Další evoluční posun můžeme pozorovat v momentech, kdy se omezily zdroje látek, nutných pro výrobu drog. Například pamětníci reflektují omezení, kdy se solutany a kodeiny začaly vydávat jen na lékařský předpis, předtím byly ve volném prodeji. Drogová společnost se adaptovala tím, že se část osob naučila základy latiny pro vypisování receptů. Poté, co se zjistilo masivní zneužívání receptů, začali lékárníci monitorovat výdej určitých léků více. Narkomani se následně adaptovali, začali ve větším měřítku drogy krást. Největší evoluční krok v drogové subkultuře u nás nastal s koncem režimu, což mělo za následek otevření hranic, nedostatek zákonů vytvořil volnější prostředí, kdy k nám začaly pronikat různé druhy drog. Pamětníci vzpomínají na období, kdy policisté respektovali lidi s dlouhými vlasy s obavami, aby se nejednalo o přátele Václava Havla, který se stal prezidentem a předtím se scházel s undergroundem, jenž se vyznačoval také dlouhými vlasy.

Trh s drogami se stal nepřehlednou džunglí, kde narkomany začala kosit špatná kvalita drog, neznalost nemocí a zdravotní následky spojené s užíváním drog. Systém drogové subkultury se tak dostal do slepé evoluční větve, kdy panovala nedůvěra k většinové společnosti. Narkomani se stranili lékařům, kteří měli minimální znalosti s drogami. Lékaři pro ně zpočátku neměli adekvátní způsoby léčby. První nezisková organizace pro drogově závislé Sananim vznikla roku 1990, a po roce otevřela Terapeutickou komunitu v Němčicích, určenou pro dlouhodobou léčbu osob závislých na nealkoholových drogách jako první zařízení tohoto typu v Československu.¹⁴⁵ Počátek 90. let 20. století tak znamenal pro řadu narkomanů divoká léta, kdy bylo drog dostatek, ale byl stále nedostatek lékařů, zákonů a informací, což mělo pro řadu závislých doživotní či smrtelné následky.

Naše interpretace systémové teorie Niklase Luhmanna předkládá drogovou subkulturu jako autopoietický systém, který musel reagovat na společenské prostředí 70. a 80. let 20. století, kdy neexistovala zachytná síť pro narkomany. Lidé o drogách téměř nic nevěděli, spoléhali si na informace od přátel, jen pár jedinců se dostalo k patentům a odborné literatuře. Subkultura reagovala na tabuizované prostředí, skrývala se na utajovaných místech, fungovala uzavřeně a nedůvěřivě. Zároveň procházela evolucí, selektovala své jednání. Při nedostatku látek se uchýlovali narkomani ke kriminální činnosti. Nedůvěra k lékařům nakonec vedla k zdravotním komplikacím, které si narkomani při užívání tvrdých drog navodili. Například sdílení injekčních stříkaček vedlo k různým onemocněním, což směřuje k slepé evoluční

---

¹⁴⁵ Historie Sananimu o.s. [cit. 2. června 2012].
Dostupné na: <http://www.sananim.cz/o-nas/historie.html>

větví. Uživatelé drog se vyhýbali lékařům, trpěli psychickými problémy, ale i zdravotními komplikacemi. Jen některým jedincům se podařilo vyléčit se ze své závislosti, většina zemřela. Část narkomanů přešla z závislosti na tvrdých drogách jinou závislostí, někteří se vyléčili ze závislosti až v průběhu 90. let 20. století, kdy se společnost otevřela informacím o drogové problematice a začala u nás fungovat protidrogová centra a psychiatrické léčebny se začaly specializovat také na narkomany.

3.3.9. Paradigmatický model

Součástí zakotvené teorie je paradigmatický model, který sleduje nejen zkoumaný jev, v našem případě jde o způsoby získávání informací o drogách, ale i jeho příčinné podmínky, kontext, intervenující podmínky, strategie jednání, interakce a následky.

Zkoumaným jevem je způsob získání informací o drogách, které vedlo k jejich užívání, a jeho další souvislosti během 70. a 80. let 20. století. Mezi příčinné podmínky patří rodinné zázemí narkomanů, neporozumění, revolta puberty, snaha o odlišnost, znalosti, které narkomany směřovaly k experimentům a hlavně známosti a přátelé, kteří je inspirovali. Snaha o poznání „něčeho jiného“ vedla většinou tehdejší narkomany do drogové subkultury. Formování drogové subkultury vychází ze sociálních sítí, jež vytvořily možnost přenosu informací o tvrdých drogách.

Kontext, ve kterém se zkoumaný jev projevuje (podmínky), představuje ukrývání se před VB, ale i většinovou společností. Právě tato určitá tajemnost magicky přitahuje osoby, které se chtěly odlišit. Jde především o činnost skupiny mimo majoritní společnost, kdy se drogová subkultura stává marginalizovanou skupinou. Odtud pramení další podmínky, například neměli odbornou lékařskou pomoc, neměli se s kým poradit ohledně nebezpečí užívání a většinová společnost o nich nevěděla a ani jim pomoc nenabízela. Mezi intervenující podmínky patří těžká dostupnost informací o drogách, lidé obtížně získávali informace. V případě nesnází nebyla v Československu žádná odborná kvalifikovaná pomoc, krizové situace řešili experimenty a informacemi, které se doslechli od známých. Fungovalo zde jen několik osob, jež měly přístup do odborných knihoven, kde hledaly odpovědi ve starých knihách. Drogová subkultura měla proto složitější přístup k informacím o drogách, spoléhala se na jen vlastní zdroje, které jí poskytoval její vlastní sociální kapitál – osoby, jenž byly součástí skupiny.

Jednání a strategie vyvinuté ke zvládnání situace vyústily v užší vazby založené na důvěře v přátele a známé. Byli napojeni na zdroje, studenty, kteří uměli číst odborné chemické a technické knihy či uměli latinsky. Mezi další reakce systému patří posílení významu vyprávění, které bylo primárním zdrojem informací, ale pro narkomany i nejobektivnějším zdrojem, vzhledem k cenzuře, která produkovala „neinformované lékaře“ a knihy s touto tematikou nevycházely. Ústní tradování bylo hlavním zdrojem, jež se opíralo o setkávání ve specifických místech, kde byli v utajení nebo, kde zapadli v širším kolektivu (např. na koncertech nebo diskotékách). Drogová subkultura získávala informace skrz vlastní jedince díky vyprávění.

Následky a výsledky jednání spočívají ve skupině osob propojených recipročními vazbami, kde nabývala hodnotu nejen samotná droga, ale také umění drogu vyrobit, umění získat potřebné látky pro výrobu, informace jak pracovat s drogou, ale také zajištění přístřeší či stravy. Výsledkem byla uzavřená skupina, která byla založena na osobních vazbách, již podporovala směna mezi narkomany, vydělovala se sama ze společnosti, ale zároveň byla ostrakizována totalitním aparátem socialistického státu.

Krátce lze shrnout paradigmatický model jako vývoj drogové subkultury, která fungovala jako sociální síť, kde se informace sdíleli jen mezi členy díky vyprávění nebo učení. Narkomani se snažili informace o drogách získávat také s odborných knihoven, ale tam se dostali jen někteří. Následkem strategií chování narkomanů byla uzavřená skupina osob, která se komplikovaně vyrovnávala s nemocemi (žloutenky, infekce apod.), psychickými stavy a závislostmi.

3.3.10. Sociální kapitál

Drogová subkultura fungovala jako skupina osob založená na důvěře a dlouhodobé sociální směně a síťové struktuře, stejným způsobem jako popisuje Coleman sociální kapitál. Podle vzpomínání pamětníků ve skupině fungovali narkomani na vzájemné pomoci, společenství bylo pro všechny přínosné díky rozděleným funkcím, každý tak byl přínosný. Část osob sháněla materiál pro výrobu drog, jiní zajišťovali prostory pro soukromé „dýchánky“, další přinášeli jídlo, ale nejdůležitější byl tok informací, který sdíleli a předávali dál. Sociální sítě narkomanů byly založeny na neformálních vztazích k získání a výrobě zboží (drog) a služby (pomoc, rady, vzájemnost, reciprocita, spolupráce).

Podle Colemana můžeme rozlišovat tři formy sociálního kapitálu: 1. Závazky a očekávání – členové skupiny se stávali součástí skupiny, protože očekávali „jiné a lepší prožívání života v Československu“, určitou revoltu vůči totalitnímu režimu a jako touha po zakázaném ovoci. Na druhé straně očekávali určitý typ sounáležitosti, vzájemnosti, pomoci a směny informací či látek pro výrobu. Zároveň na sebe brali závazky mlčenlivosti, soudržnosti, vyčlenění od majoritní společnosti, nových vztahů, ale také následný závazek v podobě neustálého přísunu drogy. Připomeňme také, že tenkrát narkomani nevěděli, že mohou mít abstinenční příznaky, protože se o nich nevědělo. Někteří časem vyzorovali svou závislost.

2. Kapacita sociální struktury z hlediska toku informací (informační kanály) – v našem případě mluvíme o „mezilidském internetu“, kdy můžeme oddělovat jádro struktury, které mělo nejvíce informací o výrobě drog, od širší skupiny, jež měla podstatné informace, ale neznala kompletní postup výroby omamných látek. Z výše popsaných situací víme, že skupina byla hierarchizovaná, právě podle množství informací. Nejvíce pak věděl, znal a uměl člověk, jenž vařil drogy. Kapacita struktury je v našem případě poměrně striktně oddělená informačními kanály, což zapříčinila neznalost většinové společnosti. Osoba, jež nebyla zasvěcená určitými informacemi, neměla tušení, že by v Československu taková skupina mohla existovat. „Feťácké“ vzdělání se přenášelo ústně nebo učením. Proto ústní tradování se snahou vybočovat vytvářelo oddělenou skupinu, vyčleněnou ze společnosti.

3. Normy doprovázené určitými sankcemi – drogová subkultura v bývalém Československu byla založená na nepsaných pravidlech, která se snažila skupina dodržovat, ale pamětníci vzpomínají i na určité výjimky. Obecně se udržovala hierarchie skupiny, vařič byl uznávaný, pro svoje umění vyrobit drogu. S tím také souviselo to, že poté co uvařil drogu, otestoval ji nejprve na sobě, aby si ověřil, že je vše v pořádku. Tvrdé sankce měly osoby, které udávaly nebo donášely zprávy Státní policii, byly ze skupiny vyloučeny. Členové se více uzavírali ve skupině, důvěra byla na vysoké úrovni, ačkoliv stále musel každý myslet na své bezpečí kvůli stíhání Stb. Inicie do skupiny byla složitější, obavy o prozrazení vedly k tomu, že do subkultury se lidé dostávali hlavně přes známosti, nebo díky benefitům – měli blízko k surovinám či měli chemicko-lékařské vzdělání (studenti, zdravotní sestřičky a podobně).

Když se podíváme hlouběji na dimenze sociálního kapitálu, máme před sebou nejprve charakteristiku skupiny. Počet členů drogové subkultury se těžko určuje, policejní a lékařské

záznamy sice evidují alkoholové i nealkoholové toxikomany, ale jedná se jen o případy, kdy se narkomani dostali do konfliktu se zákonem, nebo podstoupili lékařské vyšetření. Skupina se vyznačuje vysokou pospolitostí, většina časem vymění vlastní rodinu za kamarádky a kamarády narkomany. Toto ústí do vyčlenění se z majoritní společnosti, každodenní společenské soudružnosti členů subkultury, jejich život se upíná k jedné skupině, několika osobám a místům. Projevuje se tu také dobrovolnictví, kdy si lidé navzájem nezištně pomáhají. Do 80. let 20. století se drogy neprodávaly. V rámci bezpečnosti drogu rozdávali vaříči mezi své známé, kterým důvěřovali a jež jim pomáhali shánět potřebné látky či jinak vytvářeli potřebné zázemí.

Teorie sociálního kapitálu nám pomáhá lépe pochopit strukturu drogové subkultury a přenos informací o tvrdých drogách v Československu. Rozkrývá nám dimenze skupiny, která se zakládala na vysokém stupni důvěry. Mezi normy skupiny patřila vzájemná pomoc materiální i psychická. Lidé se setkávali na domluvených a utajovaných místech. Sociální kapitál tvořila informace o výrobě a získávání drog, feťácké vzdělání, které bylo hierarchizované. Kdo věděl nejvíce o drogách, byl na společenském žebříčku v drogové subkultuře nejvyšší.

IV. ZÁVĚR

Způsoby získávání tabuizovaných informací o tvrdých drogách narkomany v Československu byly založeny na ústním vyprávění v drogové komunitě. K primárním zdrojům v podobě odborných či lékařských knih, skript, vědeckých patentů se dostávalo jen několik narkomanů – studentů, kteří získané informace předávali dál. Takto vznikalo „feťácké vzdělání.“ Šířilo se osobním setkáváním známých a přátel po „mezilidském internetu“ v úzké komunitě, kde měla důležitý význam i místa setkání, protože se narkomani museli skrývat, vyhledávali soukromé byty nebo místa, kde mohli splynout s davem, např. koncerty, hospody, diskotéky, kluby apod. Skrývání a uzavřenost drogové skupiny byly spojené se strachem z represí totalitního státu. Odtud plyne také vysoký stupeň důvěry, který byl mezi členy subkultury.

Sociální kapitál se projevoval schopností skupiny spolupracovat na zjišťování informací, ale i podílení se na shánění látek pro výrobu drog, jež byly šířeny pomocí směny mezi známými. Informace o nealkoholových drogách se šířily rychleji mezi mladými lidmi, středoškoláky a vysokoškoláky, kteří měli lepší přístup k primárním informacím ve vědeckých knihovnách. Kapitál fungoval i přes mizivou informovanost společnosti, navzdory protizákonní činnosti. Vyčleněnou subkulturu by Niklas Luhmann považoval za autopoietický systém jako funkcionálně diferenciovanou skupinu, která se samostatně vyvíjela a zároveň reagovala na podmínky prostředí totalitní společnosti. Vývoj vedl slepou evoluční cestou, která v důsledku ztratila kontakt s medicínskými odborníky, následkem bylo chatrné zdraví narkomanů, nevyléčitelné nemoci, rozbité sociální vazby, ale i smrt řady narkomanů. V rámci paradigmatického modelu sledujeme způsoby získávání informací o drogách skrze příčinné podmínky, kam patří zvědavost, revolta a přitažlivost zakázaného. Strategií jednání bylo sdílení informací v uzavřené skupině prostřednictvím vyprávění a učení mezi členy subkultury. Kontext a intervenující podmínky představují nedostatečné nebo těžko přístupné informační zdroje v Československu. Strategie jednání drogové subkultury následně uzavírá skupinu před společností, separuje se a špatně se pak vyrovnává s následky užíváním drog.

Socialistický stát neošetřil včas mezeru v zákonech a informovanosti společnosti, tak aby snížil rizika spojená s užíváním tvrdých drog. Možná chtěl socialistický stát zabránit rozšíření užívání tvrdých drog tabuizací. Jediné represe, které užíval, bylo zavírání narkomanů do věznic a psychiatrických léčeben, z nichž se časem dostali na svobodu

a požívali drogy dál. Narkomany neuměli v Československu léčit tak, aby se mohli znovu zapojit do normálního života. Chyběla nejen odvykací léčba, ale také informační prevence ve školách a médiích.

Limity výzkumu spočívají v technice sběru dat. Metoda sněhové koule přináší jen určitý zlomek osob, které se znaly a prožívaly podobné strasti. Nemůžeme proto hovořit o reprezentativním vzorku pro celou republiku, i když se zúčastnili lidé Prahy, Ústí nad Labem, Ostravy, Olomouce, Brna, Blatné, Písku, Havířova, Českých Budějovic či Frýdku-Místku. Zároveň se na paměťové stopě respondentů projevuje velký časový odstup a promítání sebe prezentace do životního příběhu, kdy negativní vzpomínky nemusely být vyřčeny. Obecně se respondentům těžko mluvilo o kriminální činnosti. Někteří respondenti prošli v 90. letech léčbou, při které si zrekonstruovali svou minulost, díky tomu mají svůj příběh chronologicky ucelený. Bohužel se u některých pamětníků projevoval problém v chronologickém zasazení událostí, na některé věci si nemohli vzpomenout nebo si jimi nebyli jisti, což nebylo zařazeno do analýzy, ale ztěžovalo postup práce. Přesto je soubor považovaný za jedinečný zdroj dat, který přináší trochu jiný úhel pohledu na naši historii.

Literatura

BYSTRICKÝ, Jiří a MUCHA, Ivan. *Simulace, systémy a kontingence*. Pelhřimov: Vydavatelství 999, 2002. 207 s. Kapitola 2. s. 101-199, ISBN 80-86391-07-8.

BYSTROV, Vladimír. *Svobodná nesvoboda: některé příklady postupující komunistické a sovětizace mediální krajiny v Československu a snah komunistů umlčet český nekomunistický a církevní tisk v letech 1945-1948*. Praha: Vyšší odborná škola publicistiky, 2006. 131 s. Studie; 1. sv. ISBN 80-903757-0-7.

CEJPEK, Jiří. *Informace, komunikace a myšlení: úvod do informační vědy*. 2., přeprac. vyd. Praha: Karolinum, 2005. 233 s. ISBN 80-246-1037-X.

HALBWACHS, Maurice, NAMER, Gérard, ed. a JAISSON, Marie, ed. *Kolektivní paměť*. Vyd. 1. Praha: Sociologické nakladatelství, 2009. 289 s. Klas: klasická sociologická tradice; sv. 5. ISBN 978-80-7419-016-2.

HARRINGTON, Austin a kol. *Moderní sociální teorie: základní témata a myšlenkové proudy*. Vyd. 1. Praha: Portál, 2006. 495 s. ISBN 80-7367-093-3.

HARTL, Pavel, HARTLOVÁ, Helena, *Psychologický slovník*, Praha: Portál 2004, 776 s. ISBN 80-7178-303-X, s. 491

HARTNOLL, Richard. *Příručka k provádění výběru metodou sněhové koule: snowball sampling*. Praha: Úřad vlády ČR, 2003, 108 s. ISBN 80-86734-08-0.

JANDOUREK, Jan. *Sociologický slovník*. Vyd. 2. Praha: Portál, 2007. 285 s. ISBN 978-80-7367-269-0.

LIN, Nan, ed. a ERICKSON, Bonnie H., ed. *Socialcapital: an international research program*. 1st pub. Oxford: Oxford University Press, 2008. xx, 468 s. ISBN 978-0-19-923438-7.

LUHMANN, Niklas. *Láska jako vášeň; Paradigmlost*. V českém jazyce vyd. 1. Praha: Prostor, 2002. 279 s. Obzor; sv. 38. ISBN 80-7260-068-0.

LUHMANN, Niklas. *Sociální systémy: nárys obecné teorie*. 1. vyd. Brno: CDK Centrum pro studium demokracie a kultury (CDK), 2006. 550 s. Klasikové společenských věd. ISBN 80-7325-100-0.

MARTUCCELLI, Danilo. *Sociologie modernity: itinerář 20. století*. 1. vyd. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2008. 494 s. Sociologická řada; sv. č. 6. ISBN 978-80-7325-145-1.

MLEZIVA, Emil. *Diktatura informací: jak s námi informace manipulují*. 1. vyd. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2004. 133 s. ISBN 80-86898-12-1.

NOŽINA, Miroslav. *Svět drog v Čechách*. Vyd. 1. Praha: KLP-Koniasch Latin Press, 1997. 347 s. ISBN 80-85917-36-X.

- SALDAÑA, Johnny. *The Coding Manual for Qualitative Researchers*. SAGE Publications, 2009. 224 s. ISBN 978-1-84787-548-8. ISBN-10 0805802304
- SHOEMAKER, Pamela J., *Communication Campaigns About Drugs – Government, Media and the Public*, Lawrence Erlbaum Associates, Hillsdale, New Jersey, 1989. 144 s.
- STRAUSS, Anselm L. a CORBIN, Juliet. *Základy kvalitativního výzkumu: postupy a techniky metody zakotvené teorie*. Vyd. 1. Brno: Sdružení Podané ruce, 1999. 196 s. SCAN; 2. ISBN 80-85834-60-X.
- SVENDSEN, Gert Tinggaard, ed. a SVENDSEN, Gunnar Lind Haase, ed. *Handbook of socialcapital: the troika of sociology, political science and economics*. Cheltenham: Edward Elgar, 2010. xvii, 460 s. ISBN 978-1-84542-323-0.
- ŠAFR, Jiří a SEDLÁČKOVÁ, Markéta. *Sociální kapitál: koncepty, teorie a metody měření*. 1. vyd. Praha: Sociologický ústav AV ČR, 2006. 93 s. Sociologické studie = Sociological studies; 06/7. ISBN 80-7330-095-8.
- ŠARADÍN, Pavel. *Historické proměny pojmu ideologie*. 1. vyd. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2001. 131 s. Politologická řada; č. 12. ISBN 80-85959-94-1.
- ŠUBRT, Jiří a BALON, Jan. *Soudobá sociologická teorie*. Vyd. 1. Praha: Grada, 2010. 232 s. Sociologie. ISBN 978-80-247-2457-7.
- ŠUBRT, Jiří a kol. *Kapitoly ze sociologie veřejného mínění: teorie a výzkum*. 1. vyd. Praha: Karolinum, 1998. 241 s. Kapitola V. Spirála mlčení ISBN 80-7184-522-1.
- ŠUBRT, Jiří a kol. *Soudobá sociologie. II, (Teorie sociálního jednání a sociální struktury)*. Vyd. 1. Praha: Karolinum, 2008. 392 s. Učební texty Univerzity Karlovy v Praze; 12. ISBN 978-80-246-1413-7.
- TŘEŠTÍK, Dušan. *Mysliti dějiny*. Vyd. 1. Praha: Paseka, 1999. 222 s. ISBN 80-7185-229-5.

Internetové zdroje

BUŠTÍKOVÁ, Lenka. *Analýza sociálních sítí*[online].[Sociologický časopis, 1999 Vol. 35 (No. 2: 193-206)][vid. 2. června 2012].
Dostupné z: http://sreview.soc.cas.cz/uploads/42a6c78198cacdc20c3a2da286e0c226ef935606_210_193BUSTI.pdf

CLARIDGE, Tristan., *Social Capital Research. A Comprehensive Resource on Social Capital and Its Research*[online].[Unpublished Thesis, University of Queensland, Brisbane, Australia.][vid. 5. června 2012]. Dostupné z: <http://www.socialcapitalresearch.com/>

HARTNOLL, R., GRIFFITH, P., TAYLOR, C., HENDRICKS, V., BLANKEN, P., NOLIMAL, D., WEBER, I., TOUSSIRT, M., INGOLD, R. *Příručka k provádění výběru metodou sněhové koule - Snowball Sampling* [online]. [V českém jazyce vydal Úřad vlády ČR, 2003. s. 108][vid. 15. ledna 2011]. ISBN 80-86734-08-0. Dostupné z: http://www.drogy-info.cz/index.php/publikace/metodika/prirucka_k_provedeni_vyberu_metodou_snehove_koule

KROUPA, Daniel. *Ideologie a filosofie*[online][Olomouc:Univerzita Karlova] Disertační práce na katedře filosofie. Vedoucí disertační práce Prof. PhDr.Ivan Blecha, CSc. [2008][vid. 15. května 2012]. Dostupné z: www.kfil.upol.cz/doc/pgs/kroupa-dis-filosofie_a_ideologie.doc

MUHR, Thomas. *User's Manual for ATLAS.ti 5.0, 2nd*[online]. 2004 URL:
<http://downloads.atlasti.com/atlman.pdf>[cit. 15. června 2011].

ŠUBRT, Jiří. *Kolektivní paměť: Na okraj jedné legendy* [online]. Sociologický ústav AV ČR, v.v.i., Praha, 2011, Vol. 47 (No. 2: 395-406) [cit. 11. března 2012]. Dostupné z: http://sreview.soc.cas.cz/uploads/c938201b985d560a55be14a8e1cc952fee375142_Subrtsoccas2011-2.pdf

Životopis Mudr. Jiří Presl[online]. Česká televize [cit. 3. června 2012].
Dostupné z: <http://www.ceskatelevize.cz/lide/jiri-presl/>

Příloha číslo 1. Oslovovací dopis

Vážená paní / vážený pane,

dovoluji se na Vás obrátit jménem skupiny profesionálů a zároveň nadšenců, kteří se věnují práci s uživateli návykových látek. Rádi bychom shromáždili vyprávění a životní příběhy lidí, kteří se účastnili života v tzv. drogové subkultuře 70. a 80. let v tehdejší socialistickém Československu.

Cílem našeho projektu je prostřednictvím rozhovorů zachytit a uchovat pro budoucí generace neopakovatelné životní zkušenosti a příběhy lidí, kteří v socialistickém Československu užívali nelegální návykové látky a přispět tak k popisu a výkladu této jedinečné a zajímavé minulosti. Rádi bychom oslovili pamětníky z celé ČR a během dvou nebo tří rozhovorů se zeptali na jejich životní příběh včetně dětství a dospívání, užívání návykových látek, specifika tehdejší drogové subkultury a jejich současný život.

Obracím se na Vás s prosbou, zda byste byl/a ochoten/a stát se jedním z našich vypravěčů. Pokud by, jste souhlasil/a, na této první nezávazné informační schůzce se s Vámi dohodneme na všech důležitých věcech ohledně rozhovorů a také Vám poskytneme písemnou smlouvu, která zaručuje dohodnuté podmínky vedení rozhovorů a jejich další využití k odborným účelům. Pokud budete souhlasit, během dalšího setkání by proběhl samotný rozhovor, který bude zaznamenán na nahrávací zařízení.

Věřím, že takový rozhovor by byl zajímavý a přínosný i pro Vás a že nám proto navrhnete, kdy a kde se s vámi budeme moci sejít, zodpovědět Vám všechny případné otázky a dohodnout místo a datum rozhovoru.

S upřímným pozdravem

Pavla Makovská Dolanská

Kontaktní informace:

Pavla Makovská Dolanská

pracoviště: Doléčovací centrum SANANIM

Ovčí hájek 2549/64A

158 00 Praha 13

tel.: 777 34 66 57

e-mail: pavla.dolanska@email.cz

Příloha číslo 2. Souhlas se zpracováním osobních dat

Rozhovory s pamětníky na drogovou scénu v Československu 70. a 80. let

Souhlas s uskutečněním rozhovorů a jejich dalším využití

1. Rozhovory s pamětníky na drogovou scénu v Československu 70. a 80. let jsou společným projektem o.s. SANANIM a Národního monitorovacího střediska pro drogy a drogové závislosti Úřadu vlády ČR.

2. Rozhovory budou zaznamenány na nahrávací zařízení.

3. Odměna za uskutečněné interview je pro účastníka – vypravěče 1 120,- Kč.

4. Zvukové nahrávky rozhovorů, jejich přepisy a kopie tohoto Souhlasu budou uloženy u hlavního řešitele projektu, kterým je Pavla Makovská Dolanská (kontakt viz. níže).

5. Přepisy rozhovorů budou dále využívány k odborným účelům, jako je např. publikování v knize, časopise nebo na konferenci.

6. Publikování a jiné využití rozhovorů je možné, jen za těchto podmínek (vyberte jednu z možností):

a/ uvedení skutečného jména účastníka - vypravěče: ANO   NE

b/ uvedení pouze smyšleného jména: ANO   NE

7. Účastník projektu byl seznámen s jeho cíli.

8. Účast v tomto projektu je výhradně dobrovolná.

9. Účastník projektu uděluje v souladu se zákonem č. 101/2002 Sb., o ochraně osobních údajů souhlas se zpracováním svých osobních a citlivých údajů, zaznamenaných během rozhovorů.

10. Máte-li další otázky týkající se tohoto projektu a vaší účasti v něm, kontaktujte prosím hlavního řešitele, kterým je: Pavla Makovská Dolanská, pracoviště: Doléčovací centrum SANANIM, Ovčí hájek 2549/64A, 158 00 ,Praha 13, tel.: 777 34 66 57, e-mail: pavla.dolanska@email.cz.

11. Účastník projektu stvrzuje podpisem souhlas s uskutečněním rozhovorů a jeho využitím pro odborné účely.

Účastník projektu:

Jméno a příjmení:

Adresa bydliště:

Telefon:

Podpis:

Tazatel:

Jméno a příjmení:

Kontaktní adresa:

Telefon:

Podpis:

Datum:

Příloha číslo 3. První verze otázek – pilotní výzkum

První verze otázek – pilotní výzkum

1. Dětství a rodina

Kdy a kde ses narodil?

V jaké rodině jsi vyrůstal?

Jaké bylo zaměstnání tvých rodičů?

Máš sourozence?

Kam jsi chodil do školy?

Jaké jsi měl zaměstnání?

Byl/a jsi někdy ženatý/vdaná?

Máš děti?

2. Užívání drog

a. začátek užívání

Kdy a kde jsi začal užívat drogy?

Jaké drogy jsi začal užívat?

Proč jsi začal užívat drogy? (Bylo to z medicínských důvodů?, ze zvědavosti?, protože užívali tví přátelé?)

Kde a jakým způsobem jsi drogy získával?

Kolik stály drogy / platil jsi za drogy, když jsi je začal užívat?

Jak kvalitní / „čisté“ tenkrát drogy byly?

Jakým způsobem jsi drogy užíval? Injekčně?, Nosem?, Kouřením?, Pitím?

Kde jsi získával informace o drogách?

b. drogová kariéra

Jaké další drogy jsi během života užíval?

Měnil jsi někdy způsoby užívání drog? Pokud ano, kdy a jak?

Vyráběl jsi ty sám někdy drogy?

Jakým způsobem jsi drogy vyráběl a jakým způsobem se získávaly suroviny na výrobu a náčiní na výrobu?

Pokud jsi drogy vyráběl, jakým způsobem se drogy dále distribuovaly?

Jak jsi získával drogy?

Jak se tvoje zdroje drog / způsob získávání drog měnily během let?
Měl jsi dostatečný zdroj drog nebo jich byl nedostatek?
Pokud byl nedostatek drog, jak jsi to řešil?
Jak způsobem jsi získával peníze na drogy a na běžný život?
Uchýlil ses někdy k nelegální činnosti?
Měl jsi problémy s veřejnou bezpečností / policií?
Čeho se tyto problémy týkaly?
Byl jsi někdy zatčen / ve vězení?
Pokusil ses někdy o abstinenci? Za jakých okolností?
Jaké jsou tvoje zkušenosti s léčbou?
Využíval jsi někdy nějaké služby pro uživatele drog / kontakty s odborníky?

c. drogová subkultura a společnost

Jak bys charakterizoval lidi, s nimiž jsi užíval drogy – co to bylo za lidi?
Jak bys popsal tehdejší drogovou scénu v 70. a 80. letech?
Lze sledovat nějaký vývoj na tehdejší drogové scéně a jaký?
Byly nějaké milníky na tehdejší drogové scéně – lidi, události...?
Vnímal jsi nějak to, že tady byla nesvoboda a komunismu?
Měl jsi nějaké kontakty se Západem nebo „druhou kulturou“ tady v ČSSR?
Co pro tebe znamenal rok 1989 a změny, které nastaly?
Co tě v životě ovlivnilo, kromě toho, že jsi užíval drogy?
Co jsi jinak dělal kromě toho, že jsi užíval drogy?
Jak jsou na tom nyní lidé, s nimiž jsi začal užívat drogy?
Máš nějaké přátele, kteří dříve také užívali drogy, ale podařilo se jim přestat užívat a nyní drogy neužívají?

3. Současná situace

Jak nyní žiješ?
Co v současné době děláš?
Jak tvá závislost změnila vztahy s tvou rodinou? A s tvými blízkými?
Jak se zpětně díváš na svůj život? Změnil bys něco?

Příloha číslo 4. Otázky druhá verze

Otázky druhá verze:

1. Dětství a rodina

Kdy a kde ses narodil?

V jaké rodině jsi vyrůstal?

Jaké bylo zaměstnání tvých rodičů?

Máš sourozence?

Kam jsi chodil do školy?

Jaké jsi měl zaměstnání?

Byl/a jsi někdy ženatý/vdaná?

Máš děti?

2. Užívání drog

a. začátek užívání

Kdy a kde jsi začal užívat drogy?

Jaké drogy jsi začal užívat?

Jakým způsobem jsi drogy začal užívat? Injekčně, nosem, kouřením, pitím?

Proč jsi začal užívat drogy? (Bylo to z medicínských důvodů?, ze zvědavosti?, protože užívali tví přátelé?)

Kde a jakým způsobem jsi drogy na počátku užívání získával?

Kolik stály drogy / platil jsi za drogy, když jsi je začal užívat?

b. Drogová kariéra

Jaké další drogy jsi během života užíval?

Jaké jsou tvé zkušenosti s přírodními drogami?

Měnil jsi někdy způsoby užívání drog? Pokud ano, kdy a jak?

Jak kvalitní / „čisté“ tenkrát drogy byly?

Kde jsi získával informace o drogách?

Jaké bylo tvé povědomí o rizicích spojených s užíváním drog? Jaké zásady bezpečnějšího užívání jsi dodržoval?

Kde jsi sháněl sterilní injekční materiál?

Vyráběl jsi ty sám někdy drogy?

Jakým způsobem jsi drogy vyráběl a jakým způsobem se získávaly suroviny na výrobu a náčiní na výrobu?

Pokud jsi drogy vyráběl, jakým způsobem se drogy dále distribuovaly?

Jak jsi získával drogy?

Jak se tvoje zdroje drog / způsob získávání drog měnily během let?

Měl jsi dostatečný zdroj drog nebo jich byl nedostatek?

Pokud byl nedostatek drog, jak jsi to řešil?

Jak způsobem jsi získával peníze na drogy a na běžný život?

Uchýlil ses někdy k nelegální činnosti?

Měl jsi problémy s veřejnou bezpečností / policií?

Čeho se tyto problémy týkaly?

Byl jsi někdy zatčen / ve vězení?

Pokusil ses někdy o abstinenci? Za jakých okolností?

Jaké jsou tvoje zkušenosti s léčbou?

Využíval jsi někdy nějaké služby pro uživatele drog / kontakty s odborníky?

c. drogová subkultura a společnost

Jak bys charakterizoval lidi, s nimiž jsi užíval drogy – co to bylo za lidi?

Jak bys popsal tehdejší drogovou scénu v 70. a 80. letech?

Lze sledovat nějaký vývoj na tehdejší drogové scéně, a jaký?

Byly nějaké milníky na tehdejší drogové scéně – lidi, události...?

Vnímal jsi nějak to, že tady byla nesvoboda a komunismu?

Měl jsi nějaké kontakty se Západem nebo „druhou kulturou“ tady v ČSSR?

Co pro tebe znamenal rok 1989 a změny, které nastaly?

Co tě v životě ovlivnilo, kromě toho, že jsi užíval drogy?

Co jsi jinak dělal kromě toho, že jsi užíval drogy?

Jak jsou na tom nyní lidé, s nimiž jsi začal užívat drogy?

Máš nějaké přátele, kteří dříve také užívali drogy, ale podařilo se jim přestat užívat a nyní drogy neužívají?

3. Současná situace

Jak nyní žiješ?

Co v současné době děláš?

Jak tvá závislost změnila vztahy s tvou rodinou? A s tvými blízkými?

Jak se zpětně díváš na svůj život? Změnil bys něco?

Příloha číslo 5. Grafické mapy z programu Atlas-ti